

## Dessewffy József válasza Széchenyi István *Világára*<sup>1</sup>

Az 1830-as évek elején lejátszódott *Hitel*-vita a 19. századi magyar történelem kitüntetett jelentőségű eseménye. Mind a kortársak, mind az utókor olyan pillanatot érzékelt, mely egy korszak lezárultát és egy új korszak nyitányát jelentette. A *Hitel*-vita dokumentumait a teljesség igényével Viszota Gyula és Iványi-Grünwald Béla gyűjtötte össze: Széchenyi István *Hitele* (1830),<sup>2</sup> Dessewffy kritikája (*A' „Hitel” című munka’ Taglalatja*, 1831)<sup>3</sup> és Széchenyi viszontválasza (*Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba ’s előtétlet eligazítására*, 1831)<sup>4</sup> mellett nyomtatott<sup>5</sup> és kéziratoss források egyaránt rendelkezésünkre állnak.<sup>6</sup> E szövegközlés az utóbbiak körét hivatott bővíteni.

Dessewffy a nyomtatott nyilvánosság előtt nem válaszolt Széchenyi *Világára*. Kéziratoss verseskönyvei egyikében azonban fennmaradt egy epigrammaciklus *Hamvévő* címmel. A *hamvévő* vagy *hamvvévő* szó a korabeli szóhasználatban gyertyakoppantót jelent, mely egyaránt alkalmas a gyertya lángjának eloltására és a kanóc leégett részének eltávolítására, s ezzel a gyertya fényének növelésére. Dessewffy továbbírja, újraértelmezi a Széchenyi által is használt metaforákat: a világot (’világosságot’) az annak megfelelő eszközzel, ha kell, eloltja, ha kell, még világosabbá teszi. A harmincöt epigramma a *Világ* bizonyos helyeire válaszol, olykor azokat parodizálja, travesztálja. E kifordításnak már rögtön a cím mellett olvasható címzés is része: „Felső-hiuvári Világdy Cherubhoz Mocsárosy Mephistopheles de Sötétfalva 1833.” Világdy nyilvánvalóan a *Világ* szerzője, aki Dessewffyt Mephistophelesnek nevezte.<sup>7</sup> E nyilvánvaló utalásokon túl – és ez általában is jellemző a *Hamvévő* ciklusra – Széchenyi szóhasználatát idézi fel, gyakori szófordulatait imitálja, s forgatja ki. Így a *Világ*ban olvashatók utalások a Cherubokra, a mocsár és por mint Magyarország elmaradottságának visszatérő metaforái jelennek meg Széchenyinéél, míg a világosság és sötétség szembeállítás a Széchenyi művének – már címével is jelzett – központi metaforája. A *Hamvévő* eszmetörténeti helyét egy tanulmányomban igyekeztem körvonalazni.<sup>8</sup>

A versciklus egyetlen teljesnek tekinthető kézírata megtalálható a Magyar Országos Levéltárban a Dessewffy család iratai között, egy Dessewffy József

<sup>1</sup> A kutatást a Deák Ferenc Ösztöndíj támogatta.

<sup>2</sup> SZÉCHENYI, 1830.

<sup>3</sup> DESSEWFFY, 1831.

<sup>4</sup> SZÉCHENYI, 1831.

<sup>5</sup> DESSEWFFY Aurél et al., 1832; *Toldalék-észrevételek*, 1831; Orosz, 1832. (Utóbbi tartalmazza PONORI THEWREWK József *Töredék-észrevételek a’ Világ című munkára* című értekezését is.)

<sup>6</sup> IVÁNYI-GRÜNWARD, 1930; VISZOTA, 1935.

<sup>7</sup> SZÉCHENYI, 1831. 289.

<sup>8</sup> VADERNA, 2010.

verseit tartalmazó füzetben.<sup>9</sup> A negyedrészt füzet félkemény fedőlapján a következő szöveget olvashatjuk:

A' cenzura félelmeit félő <Tilos> magyar Versek.  
G. D. J.  
Conferálva van a' Manulatoriumokál  
Ebből a' Kiadhatók purumba vannak már leírva.

Ez azt jelenti, hogy a gróf verseinek e gyűjteményes kötetébe másolták be kéziratosaik verseit (a conferálás itt összetételt jelent), majd a kiadásra szánt költeményeket egy tisztázatlanba (a purumba) másolták át. A versek szövegeit több kéz (tintával vagy ceruzával) javította, s több vers mellett olvashatók a kiadásra vonatkozó instrukciók. Ugyanez jelzet alatt találhatunk még két hasonló módon felépített verseskötetet. Dessewffy a negyvenes évek elején készült verseinek kiadására (Döbren-tei Gábornak írott leveleiből még azt is tudjuk, hogy a kötet címét is megőrizte volna).<sup>10</sup> Végül az egészből nem lett semmi, bár életében több ízben is kísérletet tett a kiadásra.<sup>11</sup> Dessewffynak még soha nem jelent meg gyűjteményes verseskötete.

(a szövegkiadás)

A költeményeket nem a költő vetette papírra, feltehetően valamelyik titkára (talán Asztalos Mihály) másolta össze azokat egyéb, mára szintén elkallódott kéziratokból. A versek fölé, mellé vagy alá, ahol volt hely, egy ceruzás kéz írt kiadási instrukciókat. A verseket ceruzával és tintával is javították. Az emendálásokat egy részét maga a költő hajtotta végre, más részét ismeretlen kezek. A kisebb javítások esetében értelemszerűen nem dönthető el, hogy ki hajtotta végre a javítást, ám ahol felismerhető Dessewffy kézírása, minden esetben jelezni fogom. (Ez persze nem jelenti azt, hogy a többi javítás nem tőle származik: részint saját kezűleg írta be azokat, részint pedig diktálhatta titkárának a javítandót.) A javítások láthatólag több fázisban történtek meg, ezért a ceruzás és tintás kezeket is külön kezeltem, oly módon, hogy a ceruzás kéz javításait mindig jelölöm. (Dessewffy javításait monogramjával, a különböző ceruzás kezek javításait c., illetve piros c. megjelöléssel jelzem.) E kézirat jelen kiadás alapszövege, s erre a továbbiakban a K<sub>1</sub> megjelöléssel hivatkozom.

A *Hamvévő* ciklus bizonyos versei más forrásban is fennmaradtak. Ezek a következők:

1. A MOL említett kötetében egy negyedrészt papírlapon három vers szövege külön is megtalálható (231r–231/ar). Ezek a következő sorszámú versek: 14; 27; 28. A lapon szerepel a *Hamvévő* Chateaubriand-tól származó mottója, mely elé ezt írták: „A' Hamvvévőből 1833 ezen jeligével”. A kézirat nem Dessewffy kézírásával készült, s különbözik attól a kéztől is, mely a kötetet másolta. E kéziratra a továbbiakban K<sub>2</sub> megjelöléssel hivatkozom.

<sup>9</sup> Jelzete: MOL P95 3. cs. 3. 807–859.

<sup>10</sup> Ld. Dessewffy József Döbren-tei Gábornak, 1842. június 4. MOL P91 10. cs. 75.

<sup>11</sup> Ld. VADERNA, 2009a.

2. Két költemény megjelent Ponori Thewrewk József *Beretválkozótükrében*.<sup>12</sup> Ezek a következő versek: 10; 27. A versek alatt a szerző neve nem jelent meg, hanem ehelyett a következő felirat volt olvasható: „Közlí Reményi Sándor.”

A verseket a K<sub>1</sub> alapján, betűhív átiratban közlöm. Emendálást csak abban az esetben hajtottam végre, ha a) nyilvánvaló elírásról van szó, b) a verselés megkívánja. A variánsokat a verssorok számára hivatkozva közlöm, a változatok közti különbségeket dőlt betűvel érzékeltetem.

A füzetben a versek külön oldalakon kezdődtek, itt egymás után következnek. A versek címét félkövérrel szedtem. A számozás a versek közötti kereszthivatkozásokat könnyítendő a sajtó alá rendező betoldása. A kereszthivatkozásokat → jellel jelölöm.

A ciklus nem tisztázatlanban maradt fenn, hanem impurumban, ezért viszonylag sok textológiai jegyzetet igényel. Az egyes versekhez magyarázó jegyzeteket is csatoltunk, melyekkel kijelöljük azok helyét a *Hitel*-vitában. Többnyire Széchenyi *Világának* vonatkozó helyeit emeltük ki. Itt jegyezzük meg, hogy bizonyos esetekben e szövegek közötti játékok csak javaslatok, nem deríthető fel ugyanis mindig egyértelműen, hogy mire is gondolhatott Dessewffy, a *Világnak* mely helyét citálja éppen. A *Hamvévő* ciklusban található gondolatok jelentős részét Dessewffy 1831. szeptember 15-én kelt levelében Teleki Józsefnek is megírta,<sup>13</sup> a párhuzamos szöveghelyeket jelöltük.

Mivel a szövegkritikai és -magyarázó jegyzetek meglehetősen bőségesek, a *Lymbus* kiadási szokásaitól némileg eltérően a magyarázatok nem lapalji jegyzetek formájában, hanem a szöveg után versenként bontva következnek.

---

<sup>12</sup> PONORI THEWREWK, 1833, 84.

<sup>13</sup> Dessewffy József Teleki Józsefnek, 1831. szeptember 15. In: DESSEWFFY, 1888, 176–195.

## Hamvévő

### Felső-hiuvári Világdy Cherubhoz Mocsárosy Mephistopheles de Sötétfalva 1833.

Ce n'est pas la tête qu'il faut porter haut c'est le coeur.  
Chateaubriand

Zwo Kräfte sind es, die den Menschen lenken,  
Sie leiten ihn bald süd-bald nordenwärts;  
Natur gab ihm Verstand, um recht zu denken,  
Um recht zu handeln gab sie ihm das Herz.  
Blumauer

#### [1.] A' dörgő.

Hol sujtád a magyart és hol dicsérted, e módon  
Bánék én veled is, 's ég neked a' haragod.  
Dörgő Zeusz ellen panaszolkodik egy Görög egykor,  
Tüstént felleg lön, dördüle a' magos ég,  
5 Ekkoron így szóllott a' vétkes benne magában:  
Tán igazam lehetett mert dörögésre fakadsz.

#### [2.] Az ítélet.

Ámbár korlátos nálunk a' könyvek írása,  
És csak a gondolat' agg 's isszonyu prése szabad,  
Úgy irrál még is minap ellenem, úgy legyalázál,  
És a szabadságot oly szabadossan üzéd  
5 Mintha egészen már korlátlan lenne az írás,  
Nem neked, a' Honnak kezdek örülni tehát.  
Majdan az értő és érző nem részrehajló  
Honfi, 's üdő köztünk, legszorosabban itél.

#### [3.] Az okok és sikerek.

Hány tüneményre találsz a' testes 's lelki világban  
Mellyek mint sikerek több okok' ősz fiai?  
Mért hát egy tünetet csak mindég vinni az okra,  
És azt legfőbbnek mondani a' mi nem az?  
5 Fej-nyavalya az hidd-el, valamint Londonban, azonkép'  
Pesten is a' habozó tág Duna' partja mögött.  
Mért csak egy oldalrul javulást sürgetni, a sinlőt  
Kül 's bel-seb mikoron kín-nyoszolyába veti?  
Ön-szerait foganattal hogy hörpöllje, leginkább  
10 Szükséges neki kül tiszta szabad levegő.

[4.] A' köz és különletes Jó.

Nem csak a közhasznú nagy erénynek van becse, házi  
Virtushoz nem fér a' hiúsági gyanú,  
'S így a tehetségnek szükiben ha ki mondja csekélynek,  
Sas terepély-szárnyat kötni galambra ohajt.  
5 Hogyha haszonra nem is, belső érdemre a kisebb  
Némü erény, szintúgy nagy becse 's fontu lehet,  
Ah! ne szalasszuk-el a nagy Jót a' drága Kicsinytől,  
Ünnepes az, de csak ez köznapi tiszta ruha.  
Töbzsöri ez, ritkább lehet az, megférnek azomban;  
10 Tornyat hord Elefánt, 's még is azért kegyes ő.

[5.] A' két koszorú.

Égbe hajtsz engem, honnan szép tetteid' áldott  
Fényire hintegeték lángra hevült tüzekeket,  
Engedd meg hát most, minthogy con amore gyalázasz,  
És bizony ok nélkül rám haragudni szeretsz,  
5 Mert veniente die non decedente canebam  
Érdemeidet, 's védém egy kicsi nemzetemet,  
Némi sötétségek' komor űzőjére, hogy én is  
Égből hol közelebb Pallasz Athéna segít,  
Egy pár Fojbosztúl elszórt rózsákat, azoknak  
10 Kurta töviskejével barna fejedre vigyek.  
Szép lesz két koszorút fejedem szemlélni, megadta  
Azt a' szív, válassz: eztet elejti az ész.

[6.] A' lágyeszü.

Lágy eszünek mondasz hogy mondjalak én degez agynak,  
Hát nem elég közülünk hogy csak egy hazudik?!!

[7.] A' hólyag.

A' léggel bélelt hólyag felhága egekbe,  
Itt csuda közt 's innen felfele néze kiki,  
Honnan jött kérdék és hozta e Anglia? vagy tán  
Halhatatlan Féniksz' pusztá hazája ide?  
5 Fennt a kis éneklő rüt-szárnyas fülmile látván,  
Mint óhajt Mátyást jádzani, néki röpül,  
Megböki, a' kényhős levegő kiki böffen azonnal,  
És az üres hólyag ránczosodással esik.  
Ám de a felszabadult könnyű lég oszlik az égben  
10 'S mert kényhős terjeszt rossz szagot és nyavalyát.  
Ég fele tartókat szédíteni előlni sietvén,  
Végtire Foibosznak mennyköve oltja hevét.

[8.] A' levelezés.

Az a mi még nem volt könyvedben bár vala régen  
Dugva zsebedben már, sejteni nem lehetett.  
'S a Tisza' partjáról mert nincsen posta-galambom,  
Késő irhatnék nap' keletére neked.

[9.] Kásztor és Polluksz.

Vesdd le lovárol azt, a ki néked mondta hogy itten  
Lóháton búzát föld' kebelébe vetünk,  
Mondd neki füllentsen gyalog, és ha kap újra lovára,  
Értse meg hogy Kasztor szüntelen ejtve valót.  
5 Nem kent a' szives kebelű Pollukszra fekélyt ő,  
Csók lebegett nem csúf rágalom ajka körül.  
'S mert néztek kettenn a Szép Ilonára csudálva,  
Nem látszott Polluksz' nézete búja neki.  
10 Nem rossz dárdásnak hírlé 's kegy nélküli úrnak  
'S perlekedőnek is őt szüntelen emberivel.  
És ha talán kívánt ő volna hazudni Barátra,  
Csak jót a' költés, lelkibe sugna neki.

[10.] Becsülés és megbecsülés.

Meg kell úgy hiszem én a pénzt kímélni becsülni,  
Ám de azért nem kell nagyra becsülni soha.

[11.] A' hitel.

Nékem atyám keveset hagyta, még ezt is köszönettel  
Hálálom, nagy volt vesztegetése noha.  
Sok maradott te reád, örülök, mert vésvé szivedben  
Honhoz vonzódást látni nagyon szeretek,  
5 'S még is adósságot fizeték mikoron te csináltál,  
Most te fizetsz, nékem kéne csinálni megint.  
Többet hagyni fogok fiaimnak mint veve apjok,  
Hogyha pedig vágnak töb're, keressenek ők;  
Én megelégedtem mindég sorsommal, ha fáj is  
10 Hogy habozó csúf kort kéntelen élni mikor  
Ősz hajaim nyugtot vártak pénzemmel a honnak  
/: Mint te bizony jelesen :/ díszire nem leheték.  
Szorgalom a' hosszas máskor lett volna talántán  
Jó sikerű, most kell mindenikünkre hitel:  
15 Ám de határos kell, nehogy el 's feldöntse hazánknak,  
Tartósságra emelt ősz koros épületét  
Gondold meg mi kevés honnunkban a' majorátus  
Mennyi a tékozló, milyen a bécsi viszony.

20 És hogy nincsen arány az emésztők közt meg azok közt  
Kik nem elég kézzel szelnek izadva ugart,  
És hogy elég nálunk már most is a fürge szakálos,  
'S még az egész nemzet nem magyar ajku csoport,  
És hogy nincs gabonás törvény mint Themze' vidékén,  
'S még a robottal is ám milly piczi a' nyereség,  
25 Mint nincs fárasztóbb 's koczásabb munka világon  
Mint a' költséges földmiveléses ipar.  
Mint kell törni fejed' hogy a termést által is által  
Változtatva tehesd, végtire pénz-böcsüvé,  
'S ekkor is az papiros csak töbnyire, melyet a Bécsben  
30 Húzott penna-vonás, megpiczinyíthet igen.  
A' papiros pénznek le-le-szállítása neked csak  
Fázis, holdot hát, tenni hazádbul akarsz?  
Mennyi előzmény kell még, míg oda jutni lehessen  
A' hova szárnyas eszed minket emelni kíván,  
35 Felséges hogy akar, de lőjön rögtön az égbe,  
A' hova még a sas is, halk repüléssel ered.  
Hol hidd el szintúgy a tejes csillagzatok' útján  
Több a kereszt-ösvény, és bonyolékol az út.  
Jártál, szemléltél, hallottál, tudsz sokat én 's te  
40 Ám de azért még nem néha tudunk eleget!

### [12.] Kétes fény.

Éjfélt úgy fénylik nagy vastag tarka Világod,  
Mint fogyatékos hold, Pusztá' sötéteiben.

### [13.] Az égbe küldőhöz

Tarka Világodnak sугáriban elme-világos  
Némi sötétséget fényre deríteni sietsz  
Földieket mikoron táplálsz gőg-lángos eszeddel,  
Mért nem ügyelsz mond meg többet az égiekre?  
5 Úgy tész mint a' vak bálványok' papja, leöldös  
Életet, égeti azt, gombolyog égbe a füst  
Lágy zavar elmémet ködként felküldöd az égre,  
Látom csak gőzzel tartod az Isteneket.

[14.] Jó ész, 's jó szív.

Hogyha romolt utakon négy fris lovat űzne pokolba  
Jó kocsis, óhajtnál űlni szekérre? nem ám,  
'S Automedon poros ép utakon vágtathat e célznak  
Gyors kocsjába hahogy négy gebe fogva vagyon?  
5 Tiszta erős jó vágy, 's így jó szív nélkül, az észnek  
Semmi vagy ártalmas rossz foganatja tehát.  
Már Jót Rosztul még meg nem választani képes  
Gyermeknél, jó vagy látni rossz indulatot,  
Öccsétől elkap csemegét Péterke, holott még  
10 Földtől állig csak három arasznyi magos,  
'S más jó ízűt is meggyűjt ragadozva rakásra,  
És nyeli csak szemmel rendre a kiss uzorás;  
A' mikoron minden játékát víg-mosolyogva,  
A' piczinyebb szíves Pál neki nyújtja oda.  
15 A' jó vagy rossz vágy' benn-érzete, nem terem észtl,  
Ész kocsis és fék csak, 's célra utat kereső,  
Ész együtt szívvvel teszi 's képzi az emberi lelket,  
Hasznos az ész mikoron jó az erős akarat.\*)  
Hát Lovelászt büszkén akaróknak jádzeni, azt kell  
20 Ejteni, hogy csak vér- 's hús-falatocska szívök?  
Óh ti kik a' szívet csupa vér, hús, 's in gomolyának  
Nézitek, értitek é hogy mi a fej' veleje?  
Értitek a' kérdést? felfontoltátok e végig?  
Ember milly állat? Szíve ha csak gomolya?  
25 Tartok tőle, nehogy jó észtl jó szívtől elűtni  
Készeknél, bő ész' fittogtatása miatt,  
Furcsa kevélységtek közepette is észrevegyük, hogy  
Nincs szívetek 's eszetek, nincs eszetek 's szívetek.

\*) A' Taglatat' szerzője nem a' gyöngö, nem az ábrándozó, hanem a' jó hajlandóságokban erős és állhatatos szívet nevezte jó szívnek.

[15.] A' mentség

Nem magyar ám, de csupán számos magyar olyan adós, hogy  
Rosszabb mint a' csúf és fene gyujtogató?  
Hej! hacsak így értéd vétked' tisztítani, hidd-el  
Jobb lett volna talán menteni nem magadat.



[16.] A' hegyaljai bor.

Nem mondom hogy nem zagyvál több birtokos ép bort,  
'S más nem birtokos is bor-keverítve csaló,  
Jön szüretünkre, veszen szárított puttonos asszút,  
Vagy tölt épre, gonosz , csak csupa lőre vizet,  
5   Vagy főz réz-üstben gőzölgő nedv' tetejében,  
Méz-izü nem tartós, /: kurta üdőre :/ levét,  
Hordó, pincze körül, ezer a' hiba, néha tudatlan  
Önmaga az úr, olykor drága gazember a tiszt.  
A' sok jó rendnek nincs sem hossza se vége,  
10   Vármegye ír, hirdet, megtelik a' papiros  
Jóval, képtelennel, 's igazat sértővel, azomban  
Minden ezekbül majd semmi se tellyesedik.  
A' ki szerez másod kézbül már jó-hegyi roszt bort,  
Annak akárki legyen, nincs a panaszra oka.  
15   Megveszi Pál boromat 's aztán megveszti, 's eladja,  
Vagy zagyvát készít abbul a Tót-fuvaros.  
Mit kén' hát tenned? törvényt javasolni gaz ellen,  
Jót pedig, és nem csak sujtani Nemezetedet.  
Hát a Champagner mind ép, 's mind ott terem é hol  
20   Annyi kevély Burkus bús temetőre talált?  
Légyen egy intézet, melly első kézbül a láng-bort  
Szedje, 's fizethessen jól meg a nagy becsüért  
Úgy hogy a nagy vámok mellett is nyerjen a gazda,  
Hajdani jó bort majd szűr a Hegyallya neked.  
25   Hidd-el elolvastuk Chaptált és másokat, elhidd,  
Vár sok jó és ó Mádi, hijába vevőt.  
Szökve dugója lökö Champagnert /: habja gyanánt ki  
Szikra üdőre elmés lenni törekszik :/ igyon,  
Még a ködös szigetek' ködösebb tapodója is issza,  
30   Lángos Oportobul, szív-derülésre borát.  
A' gyengébb 's ócsóbb bor' kedvellője, a jónak  
/: Hogy ha huszassa kevés :/ aztat elébe teszi,  
Tolcsvait és Cap-bort fejedelmét minden itálnak  
Választnak, soha sem kikben a lélek apad,  
35   Ám de kit elgyengült ina, mint erészenye' fogyása,  
Csak Neszmélyre szorít, vagy Szerenyére csupán,  
'S hogy sokat és nem jó felségest bélibe szívjon,  
Dícsér Héczzeit, és retteg a Tályaitól.  
Vagy pedig azt az olajt, mellyből e hősi kor' első  
40   Bajnokinak, bővenn ősei nyeltek /: a míg  
Volt aranyok :/ 's ez okon maradékok' tettei tán olly  
Nagy csuda, melly esetök közben is élve marad,  
Vagy becsmélni merész, vagy tán nem tudja becsülni  
Ép fejedelmi borunk', 's róla tudatlanul ért.

45 Annak mondom, már Nagyapám 's az Ipm is eléb még  
 Túl az egyenlítőn küldé hegyallyai bort,  
 Hő égett borral küldték betakarva, sükerrel,  
 'S Bakhusz' kincsének nem vala káros Apoll.  
 Az bátor millyen sok roppant érdeme másként  
 50 E' tárgynak velejét félre tekinti vakon,  
 Kis vagy üres fejeket mivel egy két rőfnyire látnak  
 Szédit elébb aztán meg- 's le-kaczagni szeret,  
 Az ha nemessen ad is, nem igen tud szánva tagadni,  
 Sujtni szokott 's még sem tűri a visszabökést  
 55 És mert túrni kevély mihelyest felduzzad a lépje  
 Már nem szúró méh, ám de piócza, bögyöly.  
 'S még is csak nekünk, nem szintugy a' hatalomnak  
 A' mit bent érez, mondani bátor, ügyes.  
 Csínnyán 's férfiasann egyetemben szóllani, néki  
 60 Nem juta, bár Párist látta, tapodta soká.  
 Az ha jeles nagyot is tesz gyakran, máskor azomban  
 Úgy elbizza magát, úgy esik égrül alá.  
 Némelly esetben hogy még rá-ösmérni se képes  
 Az ki oly édesen rája vetette szemét,  
 65 Eszterházy alatt sárgán szűrt csillagos üstök'  
 Fénnye mögött érlelt bora, nem érdemes ő.  
 Többet harap mint csíp, kígyóként fortyan epéje,  
 'S éles füllánk helytt, vág a szelidbe agyart.  
 Az csak vér- és hús' gomolyának nézi szivünket,  
 70 Így sok pénze között lelkire nézve szegény,  
 Vagy nem ivott jó bort soha is bár ballaga mennyit,  
 Vagy nem tudja mi jó, szerzeni vagy nem ügyes,  
 Vagy fájlalja, hogy ott legelébb hol néze világot  
 Mádinkhoz képeest csak csupa löre terem;  
 75 'S így neki Billikomot maga bár kerekítne Hephesztosz,  
 'S Tolcsvait ős Lieosz töltene abba belé,  
 'S rózsalevél-sely'mel gyöngéded kellemek áldva  
 Jönnének mosolyok közt körül-érni pohárt,  
 Vásott száj' ízén maga nem gyógyítana Phoibosz,  
 80 Nékie nem nektár földön az Isteni lév,  
 A' melegítő és szebb életet adni tudó nedv,  
 Őtet nem tüzeli, így megszakadozva magos,  
 Annak bús gránát színü Ménesi, vagy arany leve édes  
 Tarczalinak vérét nem pirosítja belől,  
 85 Ő ha röpül gyengébb szállású, szárnyai törnek  
 Könnyebben, magosabb repte' kelése között.  
 Ő csak néha virúl, a szemöldöke, homloka borzas,  
 Ő hiu, 's kegy-szívben lelke feszülni tunya,  
 Ő földszint lebeleg majd töbnyire, Plútosz urának  
 90 Áldozik, és soha sem Zeusz' meg Athéna' fia.

[17.] Mende-mondák.

- A' mit csak némelly ravaszok' rágalmi én rám  
Bosszusan és csalfán kenni merének, ugyan  
Hasztalan említéd, mert ők fájlalva siratják,  
Érzem jókor mint préda kezökbe' valék.  
5 Több egymást követő ország' gyűlése, hazámért  
Elhagyatá velem is házamat és a mezőt.  
Bár fáradságban mind észben 's jószivűségben,  
Ritka tünet hölgyem, tisztí segédre szorul.  
10 Drága tapasztalatok' feltartására, vagy olykor  
Kellott támaszul ép tett-teli férfi-marok.  
Olyak ajánlották, kik méltók hitre valának  
Jót mondtak rólok, csalva valék pedig én,  
Mert zöld asztalnál ravaszok, papirosra nagyocska  
15 Gazdag tettekben nem vala nagy köszönet,  
Gőg, csáb, és les közt mindég csak csalni serények,  
Hát sieték tőlök megszabadulni korán.  
Töbször járt így Pipsz, ezen ésszel telte világban  
Nem csak tisztjeivel, még a barátival is,  
Hát bizodalmodat és hitedet soha senki se csalta,  
20 Nem hiszem, és ha hiszem tőled örülve futok  
Mert é ilyen kútfőkből merni meséket?  
Hát ez az elmésség' észí gyümölcse neked?  
És aztán bámulsz hogy nem tart senki szívesnek  
Mondákat rólad mondsza hol adtam elé?  
25 Azt tudod é fületem soha semmi sem érte irántad?  
'S nem hallék rólad sok nevetésre valót?  
Vagy ha neked látszám furcsának, Mómus a vidám  
Nem gerjeszted engem rád mosolyokra soha?  
A' ki mosolyg rajtam, legalább non ridet et odit,  
30 Tréfa kacajjával szokta beérni vigan.  
Tréfában nem kén néked felkötni azokkal  
A' kiket olly büszkén földrül az égbe dobálsz,  
Onnan terjedtebb a határ, éles szemű sas ha  
Ott száll, szárnya felett száll az ökor-szem is ott

[18.] A' cím.

Versezetim' címjét tán nem kíséri szerénység,  
Ám de Világodnak büszke világa, kevély.

[19.] Középpont a' két szélső határ közt.

Nem Te kemény és lágy 's így két szélsői határ közt  
Bármint fürkészéd, a' közepett leszúrt  
Pontra jövé, mikoronn őszinte barátodat űzve.  
Rágalmakra vetéd vad haragodban epés.  
5 Egymással meg nem férők közt semmi középpont  
Nem lehet, ellenzők közt lehet, és vagyon is,  
Néha középpontban Amfibiom éldegel, olykor  
Dimidium rerum palpitat in medio,  
Ön-helyükön mind jók ezek, ám de barátira ha forsz is,  
10 Olly megvetve sokat szóllani, hősbe' hiba.  
Hát ő majd mondod nem vagdalt engemet olykor?  
Óh igen! a' miután martad a nemzetemet,  
És gyógyítani futó, ölted nem csípted a sinlőt,  
Bár csiklandokkal többre haladva mehatsz.  
15 Honni betyárt festél, én angolyt, 's forva epés vagy,  
'S olly nyers mint az arab 's angolyi hús-falatok,  
Eddig védje valék másoknak látva döfetni  
Ártatlan kebelet, 's bős nyilaláson szivet.  
Arra vivél hogy most duzzadjam paizsa magamnak,  
20 Mert a' mást védőt senki se védni siet.  
Még is rágalmat, 's nyilakat méregbe nem ártok  
'S védésben példát volt katonának adok.

[20.] A' vastag könyv.

Czímje akár millyen de a' könyved corpus opacum,  
'S Bajza Te melletted csak petit maitre uram.

[21.] Mystificatio.

Hogyha magam magamat, nehogy olykor csúnya valóság  
Elmém és szívem törje feszítve, csalom.  
Tán bölcsen teszem azt, de ha mást meg mystificálni  
Gondolván, titkon mystificálva vagyok.  
5 'S mert nem a mystificált, de csupán a' mystificáló,  
Dölyfében mindjárt üt hahotára kaczajt,  
Boldog győztesnek magamat felharsogom, és a'  
Szép diadal' kürtjét fúvom a harcz' közepén,  
Úgy friss győzelmet könnyen kürtölhetek olykor,  
10 Még mielőtte a nagy köz csata verve vagyon.

[22.] A' mult 's jelenkor.

- Hogy csufos inséget helyes új intézetek által  
Úzni kívánsz munkát, adni szegénynek akarsz,  
Szép célod; de azért e' mellett én alamizsnát,  
    Én ne bocsátgassak pusztá tenyérbe garast?  
5 'S barna kenyért az igaz koldusnak nyújtani késsem?  
    Vagy ha ki képtlent kér, vagy mi szemembe ollyas,  
Igy szóljak neki? már csak azért is mert helyes írás  
    És szép jó stilus nincs leveledben, eredj!  
Megtagadás közben gúnyt a' kérőre ragasszak  
10 Várt méz hely'tt tőlem, hogy neki mennyen üröm?  
Hogy ha azon egy perczbenn azon egy papiroska forintot  
    Jobra is egyszersmind, balra is adni nehéz,  
Váltasd fel valahol 's tisztására Dunának,  
    Add részét, így ez helyre ütendi a kárt,  
15 Hogyha fog úgy kiki tenni, mivel mikor árajait önti  
    A' vad zúgás közt nagy rohanásu Duna,  
'S földeket és fedelet hord zordon lármával ijesztvén  
    Hasztalan szállítnád: szűnj ki-le-tépni, megálj!  
Adni nemessen tudsz, mért úgy nem szinte tagadni?  
20 Cæsar adásban volt, mint tagadásba' nemes  
Lásd mért jó Cicerót 's más régít néha megülni,  
    Érzeni tőlök mint szállani 's irni tanulsz,  
'S tenni hasonlóképp' bár forgasd út körül elméd'  
    Bár mint kell, bár milly útba' haladni Neked.  
25 Appia 's kőfaragott híres Flamínia útnak  
    Romjai megvannak, mink azokat tapodánk  
Mindketten kétlem, hogy bár milly angolyi göggel,  
    Tartósbat készits vasbul e honba' nekünk.  
Most döcögős az igaz miután ősz két ezer év 's több  
30 Kísért rajta sok elmúlni sietve menőt.  
Azt tudod é nem volt kertként a barázda mivelve  
    Bölcs Augustus alatt Róma' vidéke körül?  
Drága erómív mit kikerít most föld' kebeléből,  
    Akkoron azt nyerték széltibe' szolga-kezek.  
35 Gracia, Carthágó, Phoenícia, 's Ásia a kissebb,  
    Nem volt kéziművek' földmívelési hiján.  
Most több a műv-erő, szaporodtanak a' kezi gyárok  
    Több műv nyújt 's táplál többszerü kényleteket.  
Ám de hogy élhessen, széttördeli a' szabad ember  
40 A' sok erőműveket, most a Tamiza mögött,  
Mért nem akarsz jót is szemlélni a régi világban,  
    És kivetőt mit sem látni a mostaniban?  
Émelygős ez a dolyf, és nincsen benne igasság,  
    Kancsal irigységnek magvait ette belől;

45 Nagy marad a' mi nagy és szép feltűnt, minden üdőben,  
 Sokba' nagyobb a' Mult, sokba' nagyobb a Jelen  
 Nem kisebb a mi nagy volt hajdan mert elenyészett,  
 Hát a jelenkori Nagy nem temetőbe menő?  
 Mert a mult nagyot immár feltámasztani késő,  
 50 Lelket kén abból újba lehelni, 's lehet  
 A' ki csak olvasgat forgasson mostani szerzőt,  
 Régit ohajt maga is festni-be hó-papírost,  
 Ezt egy felséges író Montesquieu mondta  
 A' kinek elmésen tűz-esze 's tolla repült.  
 55 Azt hiszed hogy valamely hadrontó régi vezér, most  
 Gyér diadallal tán nyerne meg ütközetet?  
 Ám de ha most Cæsar itt köztünk élne, vitézi  
 Lelke hadunk' módját és a mi abba való,  
 Hígabban fogná fel mint a' nagy Bonapárte,  
 60 És nem tudna talán, győztesen ütni csatát?  
 Mens agitat molem, 's ez felszedi minden üdőben,  
 Azt a mi lelke után, célra meg útra vezet,  
 Mért nem akarsz engem mond meg soha érteni, ámbár  
 Nem nagy zsebbe dugok sok magyarázatokat,  
 65 Nem tudom a' lelkes Canningal volt é szerencséd  
 Szóllani, szóltál é ő vele régiekrül?  
 Kétlem hogy mertél rólok megvetve beszélni,  
 Mert bizony ő nevetett volna szemedbe Neked.  
 Honnan ez a' barkedv olyl fásnak tetszeni, vágyik  
 70 Hintni mikor tollad szerte gyümölcsre virányt?  
 Én viruló' korban pihegék, hogy Vespasianus'  
 Csarnoka mélámban hátamat érte körül  
 Mint mikoron Theseus hó-temploma' romjain estve  
 Rád hevet igézett szökve a fürge leány,  
 75 Igy híhető szilajabban dúlt láng-vérem is akkor,  
 Még se zavart-meg amott, lépteit úzte alak,  
 'S több lebegett egynél, 's felséges természetü, 's olyan,  
 Mint túl sárga habú Tibriszen érne szokott.  
 Tisztelet és nem kéj megrázá lelkemet, érzém,  
 80 Csak hogy az eggyiknek Scipio' össze talán!  
 Illy eleven rezgő rózsák, és kő-romok' alyján  
 Élt szagatva szívem, sok dobogási között.  
 Nem bánom mosolyogj hatszor tiz Ószinek, illyes  
 Rég-mult még most is kedv-teli érzetein.  
 85 Csak szenvedd, hogy a szent ha pogány Hajdannak is, árvás  
 Hő emlékezetiben hű szeretője legyek.

[23.] Okoskodás.

Vagy ne okoskodjál légy vagy okosan okos.

[24.] Az ösvénytörő.

Úgy hittem mindég nem elég megtörni az ösvényt,  
Kellene tudni azon járni, 's vezetni vakot.

[25.] A' jobblét.

Kényleteket 's csak jobblétet hajházni futandók,  
Hidjétek vannak sokkal elébbi javak,  
Mellyeket őrülség, kétes koczára bocsátni,  
Mert azokat teszik ám megmaradónak ezek.

[26.] Ismét megbarátkozunk.

Olly nagy mértékben szereted magad' édes öcsécském,  
Hogy nincs szükséged semmi barátira neked.

[27.] Szív és Velő.

Szívedről tudod azt csak hogy kis hús-falatocska  
Pista! Velődrül is, nem tudok én egyebet.

[28.] A' honni Khérub.

Csak szívtül jöhető gyönyörű szép tetteid' üdvös  
Kútfejeinek csalatott megtagadója! mit irsz?  
Büszke ragadsz mikor el mindent a' tiszta kebeltől,  
'S kedveskedve adod földnek ezen ragadályt.  
5 Hagysz ugyan a' szívnek vérrel telt hús-falatocskát,  
Es így tápláló jó izü friss eledelt,  
Ám de barátidnak, honnodnak, tiszta Kegyeknek  
Áldozol é csak vér- 's hús-falatokba', beszélj!?  
Hát a mit a' hon vett, 's akadémia töled,? az egy' dül  
10 Hústól egy zacskon jára keresztül oda?  
Szörnyületes Khérub! te valál a' bús paradics'nak  
A' dölyf-bűn ellen őrje talán valaha,  
A' mikoronn abból eleink' kikiüztöd, azoknak  
Szemlélvén lesütött arczu pirúltait.  
15 Hát te nem uj figefás levelen remegősöket érzéd?  
'S hogy se nem angyalok ők, hogy se nem ördögök ők,  
Csak lelegyávézott eszes emberek, a' kik elestek  
Mert vágytak dőrén észü gyümölcsre csupán,  
'S úgy jártak csaknem valamint magos égrül az égő

- 20 Nagy pokol' iszonyatos, mély fenekére lökött  
 Angyalok! a' kik ugyan czudar ördögök ám most,  
 Mert szép 's mennyei jó lelköket érte a dölyf.  
 Megmaradott benned testvérid' lelki kovássza,  
 A' mikor állított örnek a nagy Jehova!
- 25 Mert noha ott néked kert' szélén álva kapuk közt,  
 Villoga markodban, mesztelen isszonyu kard  
 Hogy ne megint másszon bűn a' víg kertbe, hol Ádám  
 Ész keresett boldog szíve nyugalma pörén,  
 Még is eresztéd át a kevély fej' gőzit a dölyfös
- 30 Mennyei fris levegős láng-teli alkotodon,  
 'S hogy ne legyen paradics sehol is, nem eminnen amonnan,  
 A' kapukonn ész szív nélküle szerte hata,  
 És a' gőg-kórság a' gyarló büszke halandók'  
 Sok nyomorúsággal telt seregébe jöve,
- 35 Azt te közénk mostan, kik birtunk szívvel is, öntöd,  
 /: 'S mintha nem inkább még lenne velőnk gomolya  
 És ezt a szívnél ismernéd jobban :/ a szíves  
 Hévfiatalkáknak bögdöd: a szív csupa hús!!!

[29.] A' pillanat.

- Nem tetszik néked néztem, pillanat[om] undok,  
 Mert szemed a' szépen fűgni akarna maga.  
 A' nap, sűgárit, földön mindenre bocsátja,  
 A' melegítőtül felmelegülni szabad
- 5 Kőnek mint jégnek de a nap csak ritka virágot  
 Érett édes jó ízű gyümölcsig ereszt.  
 Mert te neked virul és fog bőven tárni gyümölcsöt,  
 Írigynek soha sem kellene lenni neked.

[30.] A' tűz-oltóhoz

- Te ki a számárság' irott diplomáját  
 Mint már sok másokra, rám is terítetted,  
 Vastag Világodnak több sötét szikráját  
 Vad husos jég-szívvvel fejemre hintetted.
- 5 Mondd meg Te nagy elméncz velőd' gomolyája  
 Gyúlt é Feniksz' lángján hő Arábiában,  
 Avagy parázs-szenet öntöttek e rája,  
 A köd közt világló Nagybrittaniában?  
 Elménket soha se nagyítja barátom
- 10 Másénak kissebb vagy nagyobb csekélysege,  
 Hévfeszéd' vizére számat bár mint tátom,  
 Nem oltod el, 's csak ég a mi bennem ége.



[31.] Az ügyetlen vadász.

Vad-fürkészsze fogas vizslával vízi madárra  
Nádi mocsár' partján járni szokott a vadász.  
Felversz vad ludat a' posványbol, de a puska kezében  
El nem sül, vagy a vad nem sebsülve repül.  
5 Ez tudnillik nem ravasz állati róka-vadászat,  
Róka szökik, 's könnyebb őt lovon érni utól.

[32.] Az érdem és a gög

Sok szép tetteknek becs-vesztire hágni szokott gög!  
Szünj meg már egyszer rontani érdemeit. –

[33.] Visszatorlás.

„Nemzetedet rontod mikoron csak néki, nem együtt  
Kormányzatoknak adod honni bajinkat okúl.”  
Így szólván, nem lát'd mint kell megrögzeni Bécsnek,  
Hogy ha kened csak ránk sok bajaink' okait.?  
5 Hát a hatalmast kell inkább kímélni, 's a gyenge  
Ellen bunkókkal forrva kikelni vadon?  
Hát ez a honfiuság 's javítások' szelleme? nem jobb  
Volna e kormányt és nemzetet intni nagyon.  
Jó hason egy mértékben hogy nem szökve haladván  
10 Mászások nélkül lépjenek áldva tovább?  
És ha nem óhajtnak felforgást, valamint felúlról,  
Szépen alúlról is térjen okosra fejök.  
Hát nem alulról úgy mindég valamint felúlról  
Szöni okossan kén a' javítási fonalt?  
15 A' kezdetnek tán ott kellene merni, hol áll most  
Még eddiglen a test- 's lélek' erősb ereje.  
Fent van az ottan, egyéb nem szükség hív akaratnál,  
Józan hüilt vérnek bölcs vezetéke alatt.  
Érdekeket kell ám öszve-egyeztetni, nem öntni  
20 Tömjént, vagy gyúló indulatokra olajt.

[34.] Ebség.

Mint mikor a' vizsgás kutya indul szerte-szaladván,  
Vissza 's elő azon egyy utba' szagolva kutat,  
'S orrt tátván, szemé' fénye után iramolva, lehelve,  
A' leg-legtisztább falra peselni szeret,  
5 Úgy te a legtisztább leghonfíbb lelket ügyekszél,  
Tétova járt utidon jól lecsunyítani ebül.

[35.] A' felette ingerlékeny Világdihoz

Véka 's köbölként kell ám birnia béke-türettel  
Hogyha ki embert vagy népet ujítani kíván.  
Nézd Krisztust a' Jót a Szelídet, béke-szeretve  
Türt, és hogy minden türjön ajálni meré,  
5 Hogyha ki (:szóba mikor:) nem halgata, mással eredvén  
Szóba, nem ő tüstént párviadalra hevült;  
'S éltét, melly nem volt az övé, hanem az ó 's uj üdője  
Nem maga koczkázá, nép feszületre tolá,  
Szív 's ész járta szaván, (:mellyet meghirdete:) hogy ha  
10 Némelly pontjában kérteni mert valaki,  
Nem mindjárt dúl-fúlt, nem is ön, nem másnak epéjét  
Rázta fel úgy mint a' lelke sebülte beteg;  
Ám de felelt bölcsen megszállott csenddel azoknak  
Értnek nem minden példa-beszédet a kik  
15 Könnyen felpezsgő lelken, mosolyognak az épek,  
'S mint tűrőt szánván, nézelik őtet a Jók.

## Szövegkritikai és magyarázó jegyzetek

### [0. Cím és mottó]

#### *Szövegkritika*

–

#### *Magyarázatok*

*Hamvévő* – a gyertyakoppantó régi neve. Széchenyi a *Világgal* hoz létre egy olyan metaforikát, amely a látást a nem látással, világosságot a sötétséggel ellentozozza. Dessewffy címválasztása nyilvánvalóan e nyelvi teljesítményt parodizálja, travesztálja.

*Cherub*: Kerub – angyal, a Paradicsom őrzője.

Széchenyi több ízben is említi a kerubot. Talán e helyek valamelyikére gondolatott Dessewffy:

Nagyon elszomorodám e' lelki függetleneket keresvén, mivel csak néhánynt leltém, 's azon kevés – úgy gondolám akkor – a' sok honfelejtett külföldiskedőken, az itthoni előítéletek tárno-kain, az elpuhult született-katonák – kik lóháton nem ültek még soha – nagy seregin, 's a' zsidó markában lévő számtalan külön színüeken soha, – bár legtisztább szándékkal, cherub tanácsadóval, félszázad folytában, minden testi 's lelki erővel, legjobb vagyonbeli rendben – sem fog diadalmaskodni.<sup>14</sup>

Azon Magyar, ki a' Magyarságot megszüntetni törekedik, nem kisebb utálatra méltó, mint a' szülegyilkos; – mert az, ki nemzetiségire hág, a' közanyát sérti meg. – – 'S illy gyanuba csak legtávolabbrul is hozni ártatlant, ha szántsándékkal esnék, valóban az emberi tetteknek tán legfeketébbike lenne. Azért tudom, hogy valamint egyéb elfacsarásid is könnyelmű tollbul folytak, úgy e' borzasztó Vád gyanúja 's ürügye is csak tudtod nélkül került sajtó alá; 's ekép midőn jó szivedrül egy cseppet sem kételkedem 's fejedben is bizni akarok, ha nem vagy Musák közt Olympon, ezen okoskodás 's kivánattal végzem e' szakaszt bé:

„Valamint a' jó szívü pipázó több helységet tesz hamuvá sejdítlen, mint a' rossz szívü gyujtogató készakarva: úgy foly több szerencsétlenség az emberiségre jó szivbül, mellynek ura rossz fő, mint rossz szivbül, mellynek ura jó fő.”

„Volna bár minden hazának fejedelme Cherub, 's minden jó hazafinak felesége Seraph! –”<sup>15</sup>

<sup>14</sup> SZÉCHENYI, 1831, 73–74.

<sup>15</sup> SZÉCHENYI, 1831, 310–311.

Az iménti idézethez Széchenyi ezt a jegyzetet tette: „»Cherub« »Seraph« Az első a' legfőbb bölcsességnek, a' másik az örök szeretetnek symboluma némelly költők szerint.”<sup>16</sup>

Nincs Cherub köztünk, nincs; 's az van tőle legmesszebb, ki azt gondolja: ő fogja kijelelni a' józan rendsort, 's az eldarabolt erőket mind egy tárgyra szorítani. Egy ember azt nem teheti, hanem csak sok ember, azaz: tanácskozási, fontolgatási Egyesületek.<sup>17</sup>

A Kerub-hasonlatának kifejtése *A' honni Khérub* című versben történik meg → 28.

*Mocsárosy*: Széchenyi több helyen is a mocsár képével utal a szegénységre.

*Mephistopheles*: A pokol egyik ördöge. Széchenyi az alább idézett helyen „Mephistophelesi ügyességgel” vádolja meg Dessewffyt, s nyilván Goethe *Faustjára* utal ezzel:

'S valóban ha gondolni lehetne, hogy ezen ártatlan szép kis escamotage, mellynek igen számos párját lelhetni a' Taglalatban, 's mellyek állításim mibenvoltát 's a' dolog valódi fekvését tökéletesen megváltoztatják, készakarva folytak volna tolladbul, 's Mephistophelesi ügyességgel szántszándékkal burkolád vala el mérgeket, úgy hogy senki se vehesse könnyen észre, 's a' perfidia fulánki közt áldicséretid úgy legyenek rejtve, mint ahogy kigyó szokott lappangni virágok közt, – akkor valóban szivedet egészségesnek 's hó színűnek tartani nem lehetne; 's így Barátom, mert ön nem isméreted miatt szerencsétlen valál Tenmagadat olly keserves dilemmába helyezni, mellyben Téged vagy rossz szívü vagy gyengefejü embernek tartani minden részrehajlatlan kénytelen, – valld meg inkább: nem tudtad hol járt eszed, midőn illy hamisítgatásokat koholál, 's Taglalatod legnagyobb része nem egyéb, mint sokszori tétovázásid 's zavart isméretid kis compendiuma! –<sup>18</sup>

Dessewffy Telekinek így kommentálja e helyet: „Hát ugyan azért mert a hitelt még eddig nálunk az ingatlan nemesi jószágokra nézve csak a tiszta jövedelmek egyik részét kívánom fundáltatni, érdemlettem-e Mephistophelesnek nevezeteni?”<sup>19</sup>

*Sötétfalva*: Nyilvánvalóan a *Világ* címére és egyik gyakori metaforájára utal vissza. Széchenyi művében a sötétség különböző megfogalmazásai rendszeresen

---

<sup>16</sup> SZÉCHENYI, 1831, 538.

<sup>17</sup> SZÉCHENYI, 1831, 358.

<sup>18</sup> SZÉCHENYI, 1831, 289.

<sup>19</sup> DESSEWFFY, 1888, 178.

térnek vissza. Ezek közül az *Előszó* Dessewffy *Taglalata*ra vonatkozó sorait emeljük ki:

Legyen elég itt e' vallomást tennem: hogy azon vezér gondolatban 'Gr. Desewffy József nem fogta fel, nem értette, hanem becsületes szándékbul recensealta munkámat' minden gyarló ember sorsomhoz ragadt indulatosságom lehetőleg lecsillapult, 's bennem csak ezen forró kívánatot szülé 'világositnám fel mennyire csak lehet Hitelem néhány helyeit, mellyek elég sötétek valának úgy is, 's a' Taglalat által még sötétebbekké válának, 's azon eszközlésimre, mellyek a' Hittelben nincsenek ugyan említve, hanem Gr. Desewffy által mellékesen még is érintetnek, egy kis világot terjesztnék.'<sup>20</sup>

*Chateaubriand*: François-René de Chateaubriand (1768–1848) francia költő, író, politikus.<sup>21</sup> Dessewffy a szerző politikai művéből veszi mottóját.<sup>22</sup> Megjegyzendő, hogy Chateaubriand e helyen Canningről értekezik, aki a *Világban* is szóba kerül. Széchenyi a *Vallomások* című fejezetben idézi őt. → 22.

*Blumauer*: Aloys Blumauer (1755–1798) osztrák költő, aki szatirikus stílusáról volt ismert a korban.<sup>23</sup> Dessewffy a *Glaubensbekenntniß eines nach Wahrheit Ringenden* című vers első strófáját idézi. Az ész és szív vitája a Dessewffy és Széchenyi közti disputa egyik legjelentősebb problémája, melynek Széchenyi külön fejezetet szentelt a *Világban*,<sup>24</sup> s amely a *Hamvévő* leggyakrabban felbukkanó témája → 5; 6; 14; 17; 21; 27; 28; 30; 35.

## [1.] A' dörgő

### *Szövegkritika*

–

### *Magyarázatok*

1: Dessewffy *Hitel*-kritikájának egyik fontos eleme volt a magyarság általános bírálatának visszautasítása. Telekinek így ír erről: „A H i t e l szerzője minden mértéken túl paskolta a nemzetet. Mások unszolására, hogy érezze, hogy senkinek sem esik jól a paskolás és kivált, hogy nem kell paczkázni önnemzetén, hanem azt kimélve a jobbra vezetni, én is egynehány karczokat ejtettem rajta”.<sup>25</sup>

3–6: Az anekdotikus betoldás a Telekinek írott levelében így hangzik: „A V i l á g világosságainak sugárjait szörbőlém. A könyv vastag minden tekin-

<sup>20</sup> SZÉCHENYI, 1831, XVI.

<sup>21</sup> Életéhez ld. MAUROIS, 2005; CLÉMENT, 1998.

<sup>22</sup> Bár nyilván nem ezt a későbbi, gyűjteményes kiadást forgatta, az idézet megtalálható: CHATEAUBRIAND, 1836, 328.

<sup>23</sup> Életéhez ld. BECKER-CANTARINO, 1973; EYBL et al., 2007.

<sup>24</sup> SZÉCHENYI, 1831, 284–311.

<sup>25</sup> DESSEWFFY, 1888, 177.

tetben. Nem egyszer jutott eszembe olvasása közben azon görögnek mondása, ki így szólott Jupiterhez: »Még is igazat kell helylyel-helylyel mondanom, mert olyan igen haragszol.«<sup>26</sup>

## [2.] Az ítélet

### *Szövegkritika*

–

### *Magyarázatok*

Telekeinek így ír erről: „Én két dolognak örültem a Világot olvasván, az első az, hogy noha nincs prèsszabadságunk, még is úgy írt ellenem a gróf István, mintha lenne; a második pedig az, hogy én még eddig soha sem védelmeztem nyomtatásban magam-magammat, hanem csupán másokat, és ha magam-magammat menteném, az harag nélkül történnék. Sheridán egykor két óráig éjfél után vitatta a parlamentomban, hogy Pitt nemcsak a legnagyobb gazember, hanem a leggyávább fejű is az egész világon. Pitt minden megindulás nélkül felelt és négy óráig éjfél után tartott beszédje: mind a két beszéd ki van nyomtatva.”<sup>27</sup>

## [3.] Az okok és sükere

### *Szövegkritika*

A kéziratot egy ismeretlen kéz javította.  
8: kín' nyoszolyába

### *Magyarázatok*

A Dessewffy és Széchenyi közti vita egyik általános kérdését érinti a vers: a két szerző kölcsönösen azt gondolta a másikról, hogy célt és eszközt, okot és okozatot felcserél. London és Pest szembeállításának elvetésével Dessewffy Széchenyi angolmániáját bírálja, azt állítván, hogy vannak általános törvényszerűségek, melyek a nemzetkarakterológiák radikális kiterjesztése ellen szolgálnak érvel.

## [4.] A' köz és különletes Jó

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „lehető”.  
A kéziratot egy ceruzás kéz javította. Egyetlen javítása a licenciát oldja fel.  
6: Nemü erény, (c. jav.)

---

<sup>26</sup> DESSEWFFY, 1888, 176–177.

<sup>27</sup> DESSEWFFY, 1888, 180.

4: A sas és galamb szembeállítására Dessewffy leleménye. A sas metaforáját mindazonáltal Széchenyi is alkalmazza:

midőn más részről sem említésre méltó utaink, sem hidaink, sem színházaink és számtalan illyesek nincsenek, mellyek tán már Magyarok közé is illenének, 's mi ábrázatlan pusztákon, mocsárok közt juhászcodni, gulyáskodni vagyunk kénytelenek mint a' régi Scythák, mert nagy lelkü patriotismussal gazdálkodván, (!) ha szó van hazafiui áldozatokrul, a' zavart ideák okvetetlen következése t. i. a' szegénység annyira bilincsezi le szép lelkünket, hogy sas repte helyett szarka társaságában leljük magunkat, melly, mint tudjuk, sokat akar, de 's a' t.; e' helyzetbe pedig senki más nem iktata bennünket, mint minmagunk; vagy inkább a' zavart ideák!<sup>28</sup>

→ 11; 17.

10: Széchenyi a vak elefánt metaforáját használja, Dessewffy megfordítja a metafora értékét:

'S valyon a' külföldi Olvasó, ha Munkád fordítását kezibe veendi, 's felőlem semmit nem tud, nem lesz e kénytelen vagy engem tartani szivnélküli pénzbalványzónak, kibem semmi emberiség; vagy Téged ábrándozó szivtelen öregnek, ki azon hittségben 's képzeletben, milly szelid 's nyájas, vak elefántként sejdítlen maga körül összetipor mindent, 's ha valakinek szivét zúzza el, 's ollyasokat hoz kérdésbe, a' mi az embernek legszentebb: azzal vigasztalja, hogy az csak eczet, 's tökéletesen hiszi, hogy hideg vérrel taglal, 's fáradozásinak minden célja nem egyéb mint igazság-keresés; holott minden lapon kilátszik az igen is meleg vér, a' felette zavart ész, 's itt ott a' megbántott legkicsinységesebb hiúság! –<sup>29</sup>

## [5.] A' két koszorú

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot ceruzás kéz javította.

7: komor üzőjére, hogy (c. jav.)

---

<sup>28</sup> SZÉCHENYI, 1831, 227.

<sup>29</sup> SZÉCHENYI, 1831, 285–286.

1: Telekinek írott levelében így fogalmaz: „Úgy is lágy eszűnek hirdet, s még is felküldé az égbe.”<sup>30</sup> Ehhez ld. még a következő verset → 6.

3: *con amore* – szeretettel (olasz). Széchenyi is használja a fordulatot, Dessewffy talán innen vette át:

Csak illy törvények magasíthatnak népet n e m z e t t é – – –  
csak illyenek ígérnek nemzeti fényt, erős, boldog ’s hosszú  
életet, mert csak illyenek alkotják végre azt, hogy nem csak  
iránylag kis felekezett – – kívánja ’s ohajtsa az országi erőmű  
változhatlanságát, hanem a ’ nagy közönség – ’s nem mystifi-  
catio vagy ígéretek után, vagy álképzelet miatt – hanem ter-  
mészeti vágybul ’s *con amore* kész legyen, valóságosan pro  
aris et focis ontani véréét.<sup>31</sup>

Dessewffy a Telekinek írott levelében is él a fordulattal: „Azt, hogy fiaimat dicséri, köszönöm, de megfelejtkezett, hogy ha igaz az, a mit rólok mond, ők bizonyosan nem fogják annak meghálálni magasztaltatásokat, ki apjokat *con amore* gyalázta.”<sup>32</sup>

5: *veniente die non decedente canebam* – (latin). Az idézet Vergilius *Georgicá-* jából származik. Az eredeti teljes verssor: „te veniente die, te decedente canebat” (Georg. IV,466.). Magyarul: „Téged hajnalidőn, téged part-esti homályban” (Lakatos István fordítása).<sup>33</sup> A Telekinek írott levelében is idézi e helyet:

Ha úgy bántam volna a H i t e l szerzőjével, mint a költő sze-  
rint a szerelmes pásztor a pásztorleánnyal: – Te veniente die,  
te decedente canebat, úgy nem hányta volna szememre a  
V i l á g szerzője, hogy rossz gazda vagyok, holott apám ki  
rosszabb gazda volt nálamnál, csak 300 frt jövedelmet ha-  
gyott nekem, a midőn gróf Istvánnak az övé annyi ezereket  
és ő még is módot talált adósságokat csinálni.”<sup>34</sup>

9: *Fojbosz* – Apollón

12: Az ész és szív vitájához → 0; 6; 14; 17; 21; 27; 28; 30; 35.

## [6.] A’ lágyeszü

### Szövegekritika

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

<sup>30</sup> DESSEWFFY, 1888, 177.

<sup>31</sup> SZÉCHENYI, 1831, 430–431.

<sup>32</sup> DESSEWFFY, 1888, 183.

<sup>33</sup> VERGILIUS, 1977, 99.

<sup>34</sup> DESSEWFFY, 1888, 177.



Széchenyi többször használja a lágy eszű, lágy velejű kifejezéseket, ám ezeket nem konkrétan Dessewffy személyére alkalmazza,<sup>35</sup> sőt egy ízben éppen ő vádolja meg ellenfelét azzal, hogy „lágý-velejű bolondnak festi”:

Már mind ezekre – midőn csudálnom kell, milly szerencsétlen hiúsági szesz hajthat Téged vén napjaidban arra, hogy másokba gáncsoskodjál, midőn inkább köszönned kellene, hogy számos bohóságid 's botlásodat csak hallgatva vagy nevetve türi az igazságos közönség, melly velem együtt nem felejtheti el, hogy egy időben tán más ember valál mint ma, 's már időfárasztott vagy – nekem mondom, ki soha Téged nem támada vala meg, 's csak védelmezve menti magát támadásid ellen, semmi egyéb mondani valóm nincs, mint azon kérdés: 'Valyon mi birt most érintett elfacsarásodra, melly engem lágý-velejű bolondnak fest a' közönség előtt, ki olly buta, állítani azt, 'hogy csak a' hitel felállítása viheti véghez a' közember erkölcsiségét!' – Valyon mi? a' s z i v e vagy az é s z?<sup>36</sup>

E helyen olvasható Széchenyinek az a vádja, miszerint Dessewffy a *Taglalat*ban meghamisította néhány állítását, amikor nem pontosan idézte azokat. A hazugság versbeli említése erre a helyre utalhat.

A „lágý velejű” kifejezés visszatér az ész és szív viszonyát leíró, Dessewffy által legtöbbet bírált szöveghelyen, s talán ezt vette magára a *Taglalat* szerzője:

A' jó szív-körülti zavart idea, minekutána senki a' sziv-rül egyebet nem tud, mint hogy az egy sok inakbul álló darab hús, mondhatni, szinte természet-ellentiségekre csábítja a' lágý velejűek nagy részét; 's az emberi nyomoruságok tán legfőbb oka ezen zavart ideábul eredő, 's már dajka-szájbul hallott azon szójárás, mellyel az emberiség nagy része felnő, sejdítlen több rosszat mint jót művel, 's hasztalan sőt káros élet után megint elrothad.<sup>37</sup>

Ész és szív kérdéséhez → 0; 5; 14; 17; 27; 28; 30; 35.

1: a Telekinek írott levelében Dessewffy így fogalmaz: „Úgy is lágý eszűnek hirdet, s még is felküldé az égbe.”<sup>38</sup>

Ld. még az előző verset → 5.

<sup>35</sup> Pl. SZÉCHENYI, 1831, 102.

<sup>36</sup> SZÉCHENYI, 1831, 290–291.

<sup>37</sup> SZÉCHENYI, 1831, 294.

<sup>38</sup> DESSEWFFY, 1888, 177.

## [7.] A' hólyag

### *Szövegkritika*

- Megjegyzés a vers mellett: „Nem érthető”  
A kéziratot ceruzával és tintával is javították.  
9: felszabadult könnyű lég (c. jav.)  
10: (eredetileg:) mert kényhőss terjeszt (th.)  
11: sietvén<, > (c. jav.)

### *Magyarázatok*

Dessewffy az epigrammában kibontott metaforát már Telekinek írott levelében is használta:

Kár volt tehát oly vastag könyvet írni annak megmutatására, hogy egy levegővel bélelt hólyaghoz hasonlít Európának és napkeletnek megjárója, mely hólyag egynehány bökés után szétpattan a levegőben, a hova emelkedett és kiböfenteni magából a könnyen gyúlható és azért könnyű léget, melylyel tömve van.<sup>39</sup>

## [8.] A' levelezés

### *Szövegkritika*

- Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

Széchenyi a *Világ Előszavában* arról ír, hogy Dessewffy kerülte őt (nyilván azért, hogy ne befolyásolhassa munkájában a személyes érintkezés), pedig ha ezt nem teszi, számos félreértést már előre tisztázhattak volna. Így ír:

Most kezdém érteni, miért kerülgete a' tisztelt Gróf engem a' Hitel megjelente után: S o k a n k é r t é k ő t a z e m l í t t m u n k a b i r á l á s á r a m i n t a z t 9 - d i k l a p j á n e m l í t i , ' s f e l t e v é n m á r v a g y t á n s z a v á t i s a d v á n , h o g y t a g l a l n i f o g , t ö l e m s e m m i s z ó b e l i f e l v i l á g o s í t á s t n e m k i v á n t , s e j d í t v é n t á n , h o g y t a g l a l á s r a m i n d e n o k m e g s z ű n n e , h a v e l e m e g y r ű l ' s m á s r u l , a ' m i t a ' H i t e l b e n c s a k h o m á l y o s a n t e h e t t e m k i , b a r á t s á g o s a n é r t e k e z e n d n é k .<sup>40</sup>

---

<sup>39</sup> DESSEWFFY, 1888, 181.

<sup>40</sup> SZÉCHENYI, 1831, XV.

E sértő megjegyzés előtt közli Dessewffynek hozzá írott levelét, valamint arról ír, hogy mily jól esett neki, hogy a *Taglalat* születéséről értesült.<sup>41</sup> Dessewffy nemcsak a versben utal arra, hogy mivel Széchenyi Törökországban tartózkodott (ezt maga is írja), csak bajosan tudott volna vele e tárgyban értekezni. Telekinek ezt így fogalmazza meg: „Csak arról szólhattam, a mi a H i t e lben írva volt, a még dugaszban lévő magyarázatokról pedig nem. Kérdéseket se tehettem a grófnak Sz.-Mihályról Konstantinápolyba, mert azt, a mi a robotot és dézmát illeti Sz.-Mihályon dolgoztam és Kassán, sietve pedig, mert sürgettetett a kinyomtatás.”<sup>42</sup>

## [9.] Kásztor és Polluksz

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

*Kásztor és Pollux* – görög mitológiai alakok. A dioszkuroszoknak is nevezett testvérpár Léda gyermekei, Heléna és Klütaimnésztra testvérei. Mindketten számos harci kalandban vettek részt, melyek közül Dessewffy arra az esetre utal, mikor visszahozták elrabolt nővérüket, Helénát (itt: Szép Ilonát) Thézeusz aphidnai várából. Legfontosabb és a mythologiai hagyományban legmélyebb nyomokat hagyó történetük a dioszkuroszok harca Aphareusz fiaival, Lünceusszal és Idászszal. Ebben a harcban Kasztor, a ki Tündareusznak halandó fia volt, elesett, mire Polüdeucész (Pollux), Zeusznek halhatatlan gyermeke, arra kérte isteni atyját, engedné meg neki, hogy ő is meghalhasson. Zeusz azonban szabad váltsztására hagyta neki, vajon folyton nála akar lenni az Olümposzon, avagy fölváltva egy napig az Olümposzon, egy napig a Hádészben. Polüdeucész az utóbbit választotta.<sup>43</sup>

Dessewffy a versben nyilvánvalóan arra céloz, hogy Széchenyi nem e testvérpár önfeláldozását imitálta.

A Kásztor és Pollux hasonlatot Dessewffy egy Ponori Thewrewk Józsefnek írott levelében is használja, némileg eltérő jelentésben, Bajzára és Széchenyire vonatkoztatva azt:

Ha tehát Világdi és Zajbaj ez a két kanócos méccse a' vasságoknak neheztelve pislog is miattam a' Tettes Urra, annál szebb volt a' Teens Úr részről a' védelmezés bátorsága, minél könnyebben gyaníthatá, hogy nekem nem sok erőlködésembe került volna ama méccsek pislogásinak nem ritkán homályos, néha pedig rossz szagú gőzeit akár kötött beszédben, akár folyóban csipő szesszel, vagy kop-pantó hamvevővel mérséklenni; de a' Teens Úr és Teens Orosz

<sup>41</sup> SZÉCHENYI, 1831, XIII–XIV.

<sup>42</sup> DESSEWFFY, 1888, 177.

<sup>43</sup> ПЕЧЗ, 1902–1904, 579–581.

Urnak, azután pedig faimnak felállása után, potui, me defensore, carere. Csak várton vártam felszólamlík e valaki? és ime a' faragatlanságok Castora és Polluxa, három jóakaróimra, és egyszer'smind az igazság jóakaróira talált, a' Teens Urra t. i. Teens Orosz Urra, és Tiszt. Balogh Urra a' Sasban. Ez az előlmenő triumviratus annál inkább vigasztaló vala rám nézve, mert Orosz és Balogh Urat még személyekről sincs szerencsém ösmérni.<sup>44</sup>

1–2: Dessewffy a *Világ* következő soraira utal:

Azt mondják: nagy kár, hogy azon talentumidat, mellyekkel rendkívül bő mértékben álda meg a' Gondviselés, eldarabold, 's törekedésidet nem annyira nemzetiség-kifejtésre, mint inkább pusztá képzelgési tárgyakra irányzád. – Azt mondják: kemény földesur vagy, 's midőn többnyire legaprólékosb részletekbe tüzzel avatkozol, a gazdaság velejérül megfejtkedel; 's lóháton vettetsz, hogy szaporábban föld gyomrába jusson a' buza.<sup>45</sup>

Dessewffy Telekinek így ír e helyről: „Csak a gróf Istvántól kapott relatióból tudom, hogy Sz.-Mihályon lóról vetettek búzáat. De mind ezek tartoznak-e a Hittelben foglalt tárgyakhoz?”<sup>46</sup>

## [10.] Becsülés és megbecsülés

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: Ez jó  
Megjelent: PONORI THEWREWK, 1833: 84.  
A megjelent változat (a különbségek kiemelésével):

### **Becsűlés és megbecsűlés.**

Meg kell, úgy hiszem én, a' pénzt kímélni, becsűlni.  
Am de azért nem kell nagyra becsűlni soha.

A kéziratot ceruzás kéz javította.  
1: pénzt kímélni becsűlni, (c. jav.)

### *Magyarázatok*

E versében Dessewffy Széchenyi *Hitelének* arra a vonatkozására utal vissza, amit már a *Taglalatban* is több ízben szóvá tett. Széchenyi ugyanis jóval nagyobb

<sup>44</sup> Dessewffy József Ponori Thewrewk Józsefnek, 1832. december 7. In: DESSEWFFY, 1888, 196.

<sup>45</sup> SZÉCHENYI, 1831, 44.

<sup>46</sup> DESSEWFFY, 1888, 177.

jelentőséget tulajdonít a pénzgazdasági vonatkozásoknak, mint vitapartnerre. Széchenyi *Világa* e szempontot továbbviszi. (→ 25.)

Dessewffy a Telekinek írott levelében így fogalmaz:

Hát ugyan azért mert a h i t e l t még eddig nálunk az ingatlan nemesi jószágokra nézve csak a tiszta jövedelmek egyik részére kívánom fundáltatni, érdemlettem-e Mephistophelesnek neveztetni? és pedig attól, ki a helyett, hogy szép szerrel tagadja meg csődörjeit, és magába belé nevensen, ha képtelenségnek tartja azon kérést, melynél fogva valaki patriotismusból ingyeni csődör hágást kér, nyilvánságosan a publicum előtt kikaczagja a kérőt, és pedig azért is, mert rossz a stilusa és ortographiája? – A ki ifjúságrontásnak és megveztegetésnek tartja, mikor valaki azt mondja, hogy a pénzt nem kell nagyra becsülni – de nekem úgy tetszik, hogy a pénzt meg kell becsülni és kímélni, nem pedig nagyra becsülni, és hogy nem kell a fiatalokat az öregek érdemeinek kirekesztőleg bírójokká tenni, és őket arra tanítani, minekutána úgy is elég nyersek, hogy csak az érdemes öregek adjanak helyet a közhelyeken.<sup>47</sup>

## [11.] A' hitel

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Túl élvén már korát elmaradhat”

A kéziratot egy ceruzás és egy tintával író kéz javította.

10: élni /: mikor (th., emend.)

37: *Elhidd ott fent is* a

38: és bonyolékony a (c. jav.)

39: Jártál, és láttál, hallottál

37–40: (az utolsó két sorpárt számozással felcserélte)

### *Magyarázatok*

A hitel általánossá tételének hatásaival kapcsolatban Dessewffy meglehetősen szkeptikus, amit a *Taglalatban* részletesen ki is fejtett. Telekinek e kérdésről így ír:

Ha hazámfiai olyan rossz finantz-mesteremberek, és én a legrosszabb vagyok közöttök, nem ártott volna felvilágosításunkra valamivel kevésbbé gavallérosan beszélni a devalvációról, és a H i t e l tekintetében is meg nem elégedni ezen rövid kitéttel, „mindig phasisok szoktak lenni a pénz dolgában talán holdat akar tenni a gróf hazánkból!”<sup>48</sup>

<sup>47</sup> DESSEWFFY, 1888, 178.

<sup>48</sup> DESSEWFFY, 1888, 183.

1–6: ld. A két koszorú jegyzeteit! → 5.

11–12: Dessewffy ismét a kettejük közötti anyagi lehetőségekre utal, konkrétan az Akadémia nevezetes alapító gesztusára. Telekinek így ír: „A casinónak tagja vagyok – a lótenyésztésre csekély tehetségem szerint három aranyat adok minden esztendőben.”<sup>49</sup>

21: *fürge szakálos* – zsidó kereskedő

29–32: Az 1811. és 1816. évi devalvációkra utal. A *Hitel* szakítani kívánt azzal az érveléssel, amely a Bécshez fűződő viszonyban látta az ország gazdasági gondjainak forrását, s egy átfogóbb gazdasági reformot javasolt. Dessewffy a *Taglalat*-ban élesen bírálta Széchenyi könyvét e tekintetben.

36: a sas metaforához → 4; 17.

## [12.] Kétes fény

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

A világosság–sötétség metaforikája Széchenyi *Világ*ának legfontosabb képi elemei. A *Hamvévő* ciklusnak is visszatérő, központi témája.

E vers a következő költemény első sorait készíti elő → 13.

2: *Pusztá*: Széchenyi gyakran ír a pusztaságról s mindig negatív értelemben. A folyószabályozás szükségességéről szólván például „rideg”, „naptul aszott meztelen” pusztáról beszél.<sup>50</sup>

## [13.] Az égbe küldőhöz

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot egy ismeretlen, tintával író kéz javította.

2: sietsz,

### *Magyarázatok*

5–8: A gőz, a köd Széchenyi kedvelt metaforái. Dessewffy feltehetően a *Világ* következő helyére utal:

’S hogy e’ jövendőbe-látás nem képzeleti gőz ’s nem csalfa kép, hanem a’ mai körülményeket tekintvén, minden hihetőségek szerint valóság, ’s ekép több ok van bizodalomra, mint

<sup>49</sup> DESSEWFFY, 1888, 178.

<sup>50</sup> SZÉCHENYI, 1831, 83–84.

bizodalmatlanságra; azt eszméleti tehetségem 's lélekismérem sugtában állítani bátor vagyok.<sup>51</sup>

7: *lágy zavar elmémet* – a Telekinék írott levelében Dessewffy így fogalmaz: „Úgy is lágy eszűnek hirdet, s még is felküldé az égbe.”<sup>52</sup> → 6.

#### [14.] Jó ész, 's jó szív

##### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

Az eredeti kéziratot egy ismeretlen kéz és a költő javította (tintával).

A verset K<sub>2</sub> is tartalmazza.

1: négy jó lovat (D. J. jav.)

2: *Rossz* kocsis, óhajtnál ülni *szekerébe?* nem (D. J. jav.)

4: *Fris szekérébe* hahogy (D. J. jav.)

10: (K<sub>2</sub>;) Földtül állig

14: nyújtja *hamar.* (D. J. jav.)

21: (K<sub>2</sub>;) 's *ín-gomolyának*

24: (K<sub>2</sub>;) Szíve *hacsak* gomolya?

25: jó *szívnek elébe* (D. J. jav.)

26: (az eredeti sor eleje nem olvasható, D. J. jav. Az eredetiből mindössze ennyi vehető ki:) *bő eszetek?*

27: (eredetileg:) Furcsa kevélységtök közepette (K<sub>2</sub>;) Furcsa kevélységtök ' közepette

##### *Magyarázatok*

Az ész és szív vitájához → 0; 5.; 6; 17; 21; 27; 28; 30; 35.

Dessewffy a *Taglalatban* a következőket írja erről:

Még jobban köti-össze az embereket az érzés, mint a' gondolkodás, és így én Gróf Széchenyi Istvánt, (bár nem hiszem hogy nem árt némelykor esze szíve érzeményeinek) mint hazafiui szeretettel tellyes férfiut, mindenkor becsülni, szeretni, 's tisztelni fogom; esze és tudománya iránt is mindég megkülömböztetett figyelemmel lészek.<sup>53</sup>

A vers 18. sorához kapcsolódó jegyzet – valamint az egész költemény – a *Világ* következő helyére utal:

A' jó szív-körülti zavart idea, minekutána senki a' szivrül egyebet nem tud, mint hogy az egy sok inakbul álló darab

<sup>51</sup> SZÉCHENYI, 1831, 280.

<sup>52</sup> DESSEWFFY, 1888, 177.

<sup>53</sup> SZÉCHENYI, 1831, 245.

hús, mondhatni, szinte természet-ellentiségekre csábítja a lány velejüek nagy részét; 's az emberi nyomoruságok tán legfőbb oka ezen zavart ideából eredő, 's már dajka-szájbul hallott azon szójárás, mellyel az emberiség nagy része felnő, sejdítlen több rosszat mint jót művel, 's hasztalan sőt káros élet után megint elrothad. Látunk ennél fogva sokat, kik állati vért szemlélni nem tudnak, 's n e m e s m e g i l l e t ő d é s s e l nézik a' dézma csibe vég vonaglatit, – midőn az igazi szabadságért véröket ontó dicsőknek tetteit kaczagják; másokat, kik színházakban, keresztelési, egybekelési cerimoniáknál olly jó s z i v ü l e g tudnak pityeregni, – mig sinlődő jobbágyik miatt nem lennének képesek legcsekélyebb áldozatra is; másokat megint, kik a' versenyló sorsárul, mellynek minden ló közt bizonyosan lehető legjobb dolga van, j ó s z i v ö k sugtában azt kiáltják: »Milly irgalmatlanság így futtatni e' szegény állatokat«, – mig ha postán vagy forsponton járnak, nem jut eszökbe, hogy egy posta ló a' természetnek tán legszerencsétlenebbike, kivált magyar uton, sokszor élte folytában ezernyi ütést kap, 's olly számtalanszor érzi párája szakadtát, – 's ő k j ó s z i v ü s é g ö k b e n a' szegény szántóvetőtül megtagadják a' nagyobb borraivalót, ha őket szinte lóvesztiben nem viszi. – – 'S számtalan eféle scenák az életből nyilván bizonyítják, hogy azon mindennap hallott szójárásnak, melly szerint egynek s z i v e j ó , másiknak s z i v e r o s s z , tulajdonkép legkisebb értelme sincs, 's a' lélek tiszta vagy tisztátlan létét nem csak legmesszebbtől sem határozza el; sőt a' lelki erőst, kinek állására nem emelkedhetik mindenki fel, rossz szívünek hirdeti, midőn a' gyenge 's kis lelküre jó szív hirét ruházza.<sup>54</sup>

Bár a ciklus korábbi darabjai is utaltak már ész és szív vitájára, e vers az első, amely kimondottan e problémát dolgozza fel. Fenti idézetünk több eleme is visszaköszön a versben, a romlott utak (1–4. sor), a szív mint pusztá anyag (19–28.)

A Telekinek írott levélben Dessewffy hosszasan taglalja az ész és szív körüli vitát:

De egész munkájában semmi felett nem ügyetlenkedik inkább és veszedelmesebben, mint az ész és szív kezdése felett. Én azt mondtam, hogy a jó és erős akarat a jó és erős szívben fekszik, mely nélkül semmit se használ a legjobb ész is, sőt haszontalan vagy káros az ész, vagy gyenge akarat, vagy rossz akarat mellett. Mit használ hát a jót észszel általlátni, ha nincs hozzá jó és erős szív? Mert az ész mérséklő, igazító, nem pedig hajtó; hogy tehát az ész feltalálhassa az eszközöket, mely a jó és erős szívet céljához vezessék, existálni kell

---

<sup>54</sup> SZÉCHENYI, 1831, 294–295.



előbb a jó és erős szívnek, azaz a jó hajlandóságoknak, ezeknek kell hát előbb szokás és gyakorlás által kiképezetni, és csak azután az észnek ezeknek mérséklésére és gyakorlására. A jó és gyenge szív ábrándozókat szül, de a jó és erős szív jeles karakterű embereket a jóban. Én a jó szívet az erős szívtől el nem választottam T a g l a l t o m b a n, jól tudván, hogy a gyengeség nem jóság, a mit ott több helyen magyarázgatok. A mostani időszakasz leginkább mutatja állításom igazságát. Azoknak eszük, kik a V i l á g dolgait viszik, felette jól látja Lengyelország helyreállításának szükségét, mi hibázik a jó és gyenge akarathoz és jó észhez: az erős akarat, mely, ha meg lenne, kitalálta volna eddig az ész azon bizonyos módokat, melyek akár propaganda, akár vérontás nélkül a célt elérték volna. Nem kellett volna egyebet mondani Franciaországnak, mint azt, hogy nincs addig bátorsága akármi formájú constitutionális statusoknak, míg mindenütt pactum nem lesz a fejedelem és alattvalói között, mert a hol önkény szerint katonákat szedhet a fejedelem, ott soha sincs bátorságban a közel vagy távol eső szomszéd. Milyen legyen az a pactum, az a nemzet környüállásaitól, miveltsége lépcsőjétől függ, csak hogy az legyen a pactumban, hogy adót és katonát önkényesen nem szedhet, és hogy egyik ország a másiknak pactumáért 25 esztendőre kezességet vállal, in solidum unus pro omnibus et pro quovis és hogy ez annál szükségesebb, mert a fejedelem sérthetetlensége a pactumból foly. Csak így lehetne aztán a katonaságot kevesíteni, a pénzüket rendbe hozni, a civilizációt előléptetni. Ezeknek mind előbb-utóbb meg kell történniök, sőt még annak is, hogy a határbeli patvarokat a nemezték között, egy állandó Európai Amphicitioneum judicium fogja eligazítani, melyhez minden kormányzék, három a nemzet által neki javallott személyek körül választani fog. Micsoda irányban lesz ott a képviselés külön-külön országok részéről, az ennek az ítélőszéknek organizációjától függne. Ezekre mind nem jönne maga az ész, jó és erős akarat nélkül. A csupa ész segedelme mellett ennek kivitele még igen sok időt fog megkivánni és sok vérontást okozni, holott ha nem az ész sok mindenféle kicsiny és magamos tekintetei vinnék ezt a dolgot, vagy nem hátrálnák ezek a piczi calculusok, a jó és erős akarat a hatalmasok kezében az ész mérsékelete és igazgatása alatt, ez a mostani idő évszakasaiban, a mostani környüállások mellett már kivihető lett volna. Az ész természete szerint egoista és veszedelem nagyító jó és erős akarat nélkül, de ha ezzel testvérül, vakmerőség nélkül bátorrá lesz, és a jó és erős akarat igazgatására szükséges mérséklést könnyen eltalálja. A csupán nagy eszes emberek soha se vittek nagy dolgokat véghez, jó és erős akarat nélkül. Azt lehet reájok alkalmaztatni, a mit Cicero Metellusról mondott: Metel-

lus littus merum, et solitudo mera. A jó akarat pedig abban áll, hogy az ember embertársainak valódi és tartós javát igazán akarja. Mind a megelőző és így a rosszat eltávoztató, és a jót szülő eszközök, mind pedig a mennyire el nem voltak érhetőek a segítő eszközök, melyek a jó és erős szív hajlandóságaiból serkedeznek, az észnek a célra szükséges mérséklete és igazgatása alatt. Ha tehát a rosszat meg nem előzhettem egészen, vagy a jót egészen ki nem teremtettem, nem vagyok azért egészen felmentve attól, hogy a rosszat ne enyhítem és a jót kicsiny körömben legalább elé ne mozdítsam, et unum quantum fieri potest faciendum et alterum non negligendum; minél többet teszek az elsőért, annál kevesebbet fog kelleni tennem a másodikért, de sem az egyiket sem a másikat nem fogom tehetni jó szív, azaz jó és erős akarat nélkül. Az ész jó szív nélkül soha semmi jót se csinálhat, valamint a jó szív is, az ész mérséklése és igazgatása nélkül igen sok rosszat cselekedett már; de valamint a fék és a kocsis haszontalan lovak nélkül, ha azt akarjuk, hogy a kocsi induljon úgy az emberi dolgok előmozdítására nézve is haszontalan az ész akarat nélkül, de a kocsisban jó és erős ló kell, az emberi dolgok előmozdításában pedig jó és erős akarat.<sup>55</sup>

3: *Automedon* – Akhilleusz szekérkormányosa, rendkívül ügyes kocsis.<sup>56</sup>

7–14: Péter és Pál szembeállítására eredetileg Széchenyi fogása. Előbb a *Hitel*-ben léptette fel Gyors Pált,<sup>57</sup> utóbb a *Világ*-ban szembesítette őt a maradi Lassú Péterrel.<sup>58</sup> Dessewffy átértelmezi a példát, amikor Pétert és Pált gyermekként ábrázolja, s nem a haladás sebességében láttatja a kettejük közti különbséget, hanem az ész és szív, indulat és fék közötti erőegyensúlyban.

15–18: Dessewffy a Telekinek írott levelében – fentebb idéztük – részletesen kifejti a – feltehetően Platónról eredő – lovas hasonlatát.

19: *Lovelászt* – Richard Lovelace (1618–1657) angol költő.<sup>59</sup>

## [15.] A' mentség

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

A vers hátteréhez → 11. jegyzeteihez.

<sup>55</sup> DESSEWFFY, 1888, 181–183.

<sup>56</sup> PECZ 1902–1904, 298.

<sup>57</sup> SZÉCHENYI, 1830, 88–92.

<sup>58</sup> SZÉCHENYI, 1831, 179–182.

<sup>59</sup> Életéről ld. WEIDHORN, 1970.

## [16.] A' hegyaljai bor

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Még most is korszerű: de minthogy szeszélyeskedés van benne, jobb ha elmarad”

A kéziratot egy ismeretlen kéz javította (tintával).

16: a tót-fuvaros.

60: látta, 's tapodta

76: tóltene (th.; emend.)

### *Magyarázatok*

A bor körüli kérdésekről, a borkereskedésről a *Világban* Széchenyi két hosszabb szakaszban is értekezik,<sup>60</sup> Dessewffy verse e szakaszokra adott válasz.<sup>61</sup>

15: Pálról ld. az előző vers jegyzeteit → 15.

19: *Champagner* – champagne-i bor

25: *Hidd-e elolvastuk Chaptált és másokat, elhidd* – Jean-Antoine Chaptal (1756–1832) francia kémikus. Széchenyi a *Világban* ajánlja olvasásra Chaptal műveit:

„Hiszen az természetes – hallok most sokat így kiáltani fel – mert a' magyar bor csak tiszta szőlőnedvből készül, a' Madeirába pedig pálinkát kevernek” – a' mit nem tagadok, 's rá azt mondom: 'igen is pálinkát kevernek belé, a' minek célirányos eszközlése azonba korántsem olly könnyű mint sokan képzelik, 's így okoskodván: „tegyünk mi is pálinkát belé” a' dolgot már elvégzettnek gondolják; hogy e' részben soha előre menni 's boldogulni nem fogunk, míg szerencsétlen vakságunk és szivreható tudatlanságunkban a' borkörülti szükséges tudományt könnyűnek hisszük 's hirdetjük; 's végre hogy egy szőlőnedvnek sincs romolhatlansági praerogatívája 's privilegiuma, habár király ültette 's kapálta volna is tőkéjét, 's önkezével sajtolta legyen gerezdít, hanem csak az állja ki az elemek viszontagságát, melly bizonyos tudományi elvek szerint van készítve, mellyek Chaptal, Rozier, Parmentier 's mások által hozatván némi világra elannyira javítottak azóta, hogy a' mai borkörül kivántató bánásmód, mint már e' munkámban gondolom többször érintém, bizonyos alapokra van állítva, 's egy olly szövevényes tudomány, hogy a' szőlőtő-ültetéstül kezdve a' bornak tengerre szálltatásáig értekező külön osztályu ágainak tökéletes ismerete egy emberben szinte nem is egyesülhet, hanem minden külön szakaszra

<sup>60</sup> SZÉCHENYI, 1831, 146–161; 444–471.

<sup>61</sup> A magyar bortermelés és -kereskedelem történetéhez ld. FEYÉR, 1970, 39–41; 43–46; FEYÉR, 1981, 278–298; BARTA, 1996, 52–58; OROSZ, 1996, 109–115.

külön ' ugyancsak értelmes és szorgalmas ember kell; ' ki ezt másképp látja, arrul azt itélem, hogy a ' dologhoz éppen nem ért, ' azt azért tartja olly igen könnyűnek, mert nem érti.<sup>62</sup>

Dessewffy már 1828-ban hallott Chaptal műveiről a Casinóban. A következő sorokat jegyzi fel útinaplójába: „A' nagy kaszinóban ebédeltem, a' kevés jo Egri használt az emésztésnek, azt beszéltek ott hogy a' palinkával főzött bor soha nem gőzölog Ki, javasolták Chaptal a' föld mivélésről a' gazdaságra alkalmaztatott Chémiája meg szerzését”.<sup>63</sup>

30: *Oportobul* – portói bor

33: *Cap-bort* – a Jóreménység-fok vidékén francia gyarmatosítók által természetlikörszerű ital.

65: *Esterházy* – Dessewffy talán Esterházy (II.) Pál Antal hercegre (1711–1762) gondolhatott. Az Esterházy hercegeknek a Lajta-hegység déli oldalán termő szőlőt ő bővítette Franciaországból hozatott burgundi tőkékkel.

75: *Hephesztosz* – Héphaisztosz

76: *Lieosz* – értelmezhetetlen szó. Talán a másoló hibája.

79: *Phoibosz* – Apollón

## [17.] Mende-mondák

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot egy ceruzás kéz javította.

11: méltók a' hitre

14: Gazdagnak tet'<ek>ben nem

### *Magyarázatok*

Előbb Széchenyi vádolja azzal Dessewffyt, hogy „Te is mendemonda után itélgetsz csak”,<sup>64</sup> s bizonyos sértő kijelentéseket úgy ad elő, hogy olyan mendemondákra hivatkozik, melyeket szerinte országszerte beszélnek:

Felőled lásd sokan azt mondják: legszebb jószágokat birsz  
– mellyek igazi kincstárok, ha józanul kormányoztatnának,  
– hogy azon Sz. Mihályi hatalmas 18,000 hold föld, 200 tel-  
kes erővel célirányosan munkálva, Téged környékedben a'  
legrendesb 's gazdagabb földesurrá tehetne, midőn most a'  
sok theoria\* 's poesis\* következésében igen rendetlenül tartott  
házbán, csaknem mindig pénz nélkül, 's így legjobb 's lege-

<sup>62</sup> SZÉCHENYI, 1831, 456–457.

<sup>63</sup> DESSEWFFY József: Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828, OSZK Kt, Analekta /12) De-Ds/ 10825, 1.

<sup>64</sup> SZÉCHENYI, 1831, XXII.

rősb akarattal is, igen pontatlan fizető vagy, 's csak azért látszol megvetni a pénzt, mert nem tudsz Magadnak szerezni. – Azt mondják: nagy kár, hogy azon talentumidat, mellyekkel rendkívül bő mértékben álda meg a' Gondviselés, eldarabolád, 's törekedésidet nem annyira nemzetiség-kifejtésre, mint inkább pusztá képzelgési tárgyakra irányzád. – Azt mondják: kemény földesur vagy, 's midőn többnyire legaprólékosb részletekbe tüzzel avatkozol, a gazdaság velejéről megfejtkezel; 's lóháton vettetsz, hogy szaporábban föld gyomrába jusson a' buza. – Hogy balgaság volt, habár nem olly korán is de még is előbb, mintsem a' civilisáltabb világot bejárád 's elég tapasztalást gyűjtél, házasodnod; – nem jól cselekvél számos 's becses kéziratidat, ha nem tökéletesen is, legalább úgy, mint körülállásink engedik, sajtó alá nem bocsátnod; – nem jól cselekvél, élted fecsérelve rendszerint falun tölteni, hivatalba nem lépni, 's így reggeltől estvélig!! De mivel sokan így beszélnek Felőled 's úgy mondják, – azért ugy áll e a' dolog? én kételkedem, 's inkább azt akarom hinni: Összeköttetésid 's körülállásidban, természeted 's tulajdonid szerint senki több jót gyermekinek, több hasznot hazájának, több jelest 's dicsőt az öröklétnem nem tehetett; sőt a' legnagyobb szám, szorosán helyzetidben gazdaságodat rendetlenebbül vitte, még kevésb tapasztalással házasodott, észtehetségidet még kevésb sikerrel használta volna 's a' t. 'S mért ne gondolkoznám engedékenyül Felőled? mutattad e számadásidat 's átvett terheid súlyát nekem? gyónál e szivösztonidről? közölted e kéziratidat? 's a' t. Soha! Csak azért gondolnálak hát rossz gazdának, mert néha versekkel is bájosítgatod üres pillanatidat? Azért rendetlen fizetőnek, mert köz életben nem mindig tartasz rendet, az óráról felejtkezel, ha ebédre hivatalos vagy, 's nem várnának, többször jönél ebéd után mint ebéd előtt 's a' t.? Azért kemény földesurnak, mert jobbágyid mindig panaszban állnak Ellened, 's Te közöttük, mint rebesgetik, nem a' legnagyobb bátorságban? Azért költői kereskedőnek, mert más módon gazdálkodik egyben másban mint szomszédid? Azért egoistának, mert javítani törekedél gyermekid sorsát? Azért csekély tapasztalásúnak, mert sokat valál otthon, 's inkább kívánád belülről tekintni hazádat mint kívülről? 's a' t. Barátom nem! Ámbár fiad lehetnék, ha valóban igen korán kötött vala Hy-men legmélyebben tisztelt Hitvesedhez, nem tudnám felejtni a' sz. Írás azon egyszerű példáját: „Magad szemében gerendát nem, de máséban szálkát is látsz.”<sup>65</sup>

Az érv funkciója nyilvánvalóan az, hogy kétségbe vonassék általa Dessewffy gazdasági szakértelme.

---

<sup>65</sup> SZÉCHENYI, 1831, 44–45.

17: *Pípsz* – Dessewffy családi beceneve, a József férfinév becézett alakja.

22–24: az ész és szív vitájához → 0; 5; 6; 14; 21; 27; 28; 30; 35.

29: *non ridet et odit* – nem nevet és gyűlöl (latin). Dessewffy Juvenalis szatíráit idézi (*Satyrae*, 15,71).

33: A sas metaforához → 4; 11.

## [18.] A' cím

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

→ 0. jegyzetei.

## [19.] Középpont a' két szélső határ közt

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot egy ceruzás kéz és a költő saját keze (tintával) javította.

1: 's így két (c. jav.)

15: epés vagy,<sup>?</sup> (c. jav.)

17: valék *én* másoknak (c. jav.)

18: (eredetileg:) 's *vagy* nyilazásban *epét*. (c. jav. erre:) 's *így* nyilazásban *szívet*. (D. J. jav. a véglegesre)

### *Magyarázatok*

3–4: A rágalmakról → 17. jegyzetei.

7: *Amfibiom* – kétéltű

8: *Dimidium rerum palpitat in medio* – Felerész dolgok középütt reszketnek éldegélnek (latin)

## [20.] A' vastag könyv

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

Cím: Dessewffy a Telekinek írt levelében olvashatjuk a következőket:

Kár volt tehát oly vastag könyvet írni annak megmutatására,  
hogy egy levegővel bélelt hólyaghoz hasonlít Európának és

napkeletnek megjárója, mely hólyag egynehány böködés után szétpattan a levegőben, a hova emelkedett és kiböföfenteni magából a könnyen gyúlható és azért könnyű léget, melylyel tömve van.<sup>66</sup>

1: *corpus opacum* – homályos test (latin)

2: *petit maitre* – kismester (francia). Dessewffy így ír Telekinek:

A H i t e l szerzője minden mértéken túl paskolta a nemzetet. Mások unszolására, hogy érezze, hogy senkinek sem esik jól a paskolás és kivált, hogy nem kell paczkázni önnemzetén, hanem azt kimélve a jobbra vezetni, én is egynehány karczokat ejtettem rajta; már most ezért dúl-fúl, és a Párizsban is utazott grófhhoz képest csak petit-maitre a prókátor Bajza. Javítani akartam a dorongosokon, ha nem boldogultam és dorong korát éli litteraturánk, hallgathatok. Úgy is lágy eszűnek hirdet, s még is felküldé az égbe.<sup>67</sup>

## [21.] *Mystificatio*

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

Széchenyi a *Világ*ban több ízben is felszólal a misztifikálás ellen. Néhány példa:

Hazánk valódi javára kérlek, ne mystificáljuk minmagunkat, mert ennél nagyobb esztelenség nincs.<sup>68</sup>

A' Török nem is sejtí, hogy van valamelly szép társasági tonus, 's így e' részben szinte szerencsésb mint mi, mert török nyelvénél marad, melly neki elégséges; midőn mi igen is jól érezzük mi az a' szebb társasági hang, hanem minmagunkat mystificálván, a' helyett hogy nyelvünket a' mai idők szükségéhez alkalmaznók, anathemát kiáltunk a' nyelvtisztítókra, csinosítókra. Néha feltesszük magunkban erősen, csak magyarul fogunk beszélni, de a' nélkül hogy észrevennők a' természet-elleni patriotismus ismétleni hamar kihültét, természet-szerinti okokbul akaratumk ellen is németre vagy francziára biczen nyelvünk.<sup>69</sup>

<sup>66</sup> DESSEWFFY, 1888, 181.

<sup>67</sup> DESSEWFFY, 1888, 177.

<sup>68</sup> SZÉCHENYI, 1831, 160.

<sup>69</sup> SZÉCHENYI, 1831, 259.

Csak illy törvények magasíthatnak népet nemzetté – – csak illyenek ígérnek nemzeti fényt, erős, boldog 's hosszú életet, mert csak illyenek alkotják végre azt, hogy nem csak iránylag kis felekezet – – kívánja 's ohajtsa az országi erőmű változhatlanságát, hanem a' nagy közönség – 's nem mystificatio vagy ígéreték után, vagy álképzelet miatt – hanem természeti vágybul 's con amore legyen, valóságosan pro aris et focis ontani vérét.<sup>70</sup>

2: ész és szív vitájához → 0; 5; 6; 14; 17; 27; 28; 30; 35.

## [22.] A' mult 's jelenkor

### *Szövegekritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot egy ismeretlen kéz és a költő maga javították (mindketten tintával).

14: így *másik* helyre (D. J. jav.)

26: tapodánk,

30: Kísért rajta

37: a' kézi gyárok

48: temetőbe *siet?*

52: ohajt *ő is töltni-be* hó-papirost

72: *Gépelye* mélémban (D. J. jav.)

75: Így *híhető* szilajabban

### *Magyarázatok*

Széchenyi és Dessewffy között az egyik legmélyebb szemléletbeli különbség a történelemhez való viszonyban merült fel. A *Világ* egy kisebb részt szentelt ennek.<sup>71</sup>

1–24: A *Világ*ban Széchenyi amellet érvel, hogy nem kell a jó szívre alapozva alamizsnát osztani a szegényeknek, hanem az ész segítségével olyan intézeteket kell létrehozni, melyek után már nincs szükség alamizsnára.<sup>72</sup>

7–8: Talán Dessewffy a *Világ* alábbi passzusára utal:

Már pedig olly író, ki egy sort sem tudott orthographice írni, nem hihető igen mélyen tekinté a' gazdaság, kereskedés 's Oeconomia-Politica rejtett vázát, hanem hogy sokat elcsábítani még is elég ügyessége volt, 's így igen nagy kárt tett is, azt abbul gyanítom, mert Taglatatod 118-ik lapján, hol hozzám vonzó tisztelet-szeretet-érezésedben igen nagy barátságot áruoló ironiával *magyar apostolnak* czimmezsz, 's ijedtedben azt

<sup>70</sup> SZÉCHENYI, 1831, 430–431.

<sup>71</sup> SZÉCHENYI, 1831, 221–225.

<sup>72</sup> SZÉCHENYI, 1831, 294–304.



gyanítván, hogy kárpótlás nélkül majd majd elvész dézmád kilenczeded, azt mondd nagy bölcsen: *A ki csak más kárával tudja a' nemzeti szorgalmat nevelni, az ne beszéljen az effélékrül.* 'S az Anonymusrul, kinek igen nagy pártját látszatol fogni, így szólj: *Megfelejtkezett a' Szerző azon keserü, és érdemtelen észre-vételekrül, mellyeket egy becsületes embernek levelére bényomtatott a' lovakról írt munkájába. Az a' derék ember azt a' becsületet tevè a' Szerzőnek, hogy öt' szíves, magyar-szívü embernek gondolván, megkéré: engedné-meg némely szegényebb jó hazafiaknak kanczáit, drága ménjeivel, patriotismusból ingyen meghágtatni. Ez a' Szerzőnek akkor felette neveléségesnek látszott; most pedig azt akarná, hogy a' földes-urak elegendő kár-pótlás nélkül engedjék-el a' kilenczedet 's a' t.*<sup>73</sup>

11–18: Dessewffy a *Világ* következő helyére utal:

Ha Dunánkat akarnók egykor rendbehozni, 's valódi kereskedésre idomítani, vagy azon keresztül hidat vonni: vegyük a' régiek nagy lelkü 's férfiakhoz illő erős akaratjokat például, – de Istenért, ne véssük mint Traján a' régi Dacia dunapartinak szikláit, 's ne rakjunk olly nyomorult hidat mint ő, mellynek néhány század után szinte legkisebb bizonyos jele; hanem használjuk a' puskaport, parancsoljunk a' szirteknek, és szórjuk ki a' folyam medrében fekvő sziklákat; hidainkat pedig mély alapra telepítsük, 's ha víz feneke gránit, esztergáljunk abba gőzerőművekkel helyeket, 's eresszünk azokba le öntött vasoszlopokat; nehogy a' gyenge jég vigye vagy rombolja hidunkat el, 's még földindulás se rendíthesse meg, hanem szinte több kivántassék mint a' természet közönséges járása annak elbomlasztásához.<sup>74</sup>

37: *kezi gyárok* – manufaktúrák

40: *Tamiza* – Temze

49–54: Montesquieu-re Széchenyi is hivatkozik, méghozzá éppen a régi és új közötti különbséget elemezvén:

'S mennél többet jártam, mennél többet láttam, olvastam, tapasztaltam; annál erősb meggyőződésé lön bennem Montesquieu ezen állításának valósága: „Transporter dans des siecles reculés toutes les idées du siecle ou l'on vit, c'est des sources de l'erreur celle qui est la plus féconde. A ces gens qui veulent rendre modernes tous les siecles anciens je dirai ce

<sup>73</sup> SZÉCHENYI, 1831, 228–229.

<sup>74</sup> SZÉCHENYI, 1831, 225.

que les pretres d' Égypte dirent a Solon: „O Athéniens, vous n'etes que des enfants.”<sup>75</sup>

Dessewffy a versben is olvasható válaszát Telekinek is megírta:

Az igaz, a mit Montesquieu mond, hogy nem kell a régiséget modernisálni, de nem ártana, ha a régiség szelleméből valamicskét a mostani időre is által hoznánk, és azért mondja más helyütt Montesquieu, hogy az olvasóknak elég a jelenkor könyveit forgatni, de az íróknak a régi írókat is kell figyelemmel olvasni.<sup>76</sup>

61: *Mens agitat molem* – A szellem mozgatja az anyagot (latin). Az idézet Vergilius *Aeneis*éből való (Aen, VI,727).

65: *Canningal* – George Canning (1770–1827) brit államférfi. Széchenyi a *Világnak* az alábbi magisztrális mondatában idézi őt:

Tudom Barátom, illy predika hangon szólván, gunybirálásod másának teszem ki magamat, mellynek originálját Taglalatom 65<sup>-dik</sup> lapján illy szavakban olvasom: *Ez a' huzalékos beszéd (tirade) az erkölcsi tudományban is diszlenék, és bele illenék még Péter Albach' szájába is.* – mire azt válaszolom – nem találhatván jegyzésednek attikai sóaknját fel, mellyen hiszem, senki sem neveté oly jó izűn el magát mint Temagad –: 'igen örülök, ha a' száraz Hiteli tárgyban szerencsés valék oly beszédek szöni, mellyek az erkölcsi tudományban is diszlenének, még nagytiszteletű Albach ajkai közé is illenének, 's azon mosolygok: hogy éppen midőn 'elmésgunyt vélsz önteni taglalt munkámra, 's nevétségesre csavarni, éppen akkor dicséred azt, a' nélkül hogy legmesszebbre is sejdítnéd, a' lehető legnagyobb 's koránt meg sem érdemlett kicsapongásig; „mert az erkölcsi tudomány minden egyébrek talpköve elannyira, hogy azon Társaság, melly ezen áll, mind a' Hitelt, mind a' Hitet csupán eszközül tekintheti. – Ez az egyetlenegy tudomány visz bennünket legközelebb az Istenség ideájához, – melly emberi létünk legfőbb célja. – Archimedes egy talpalatnyi helyet kért, hogy a' föld kerekességén kívül megállhasson, 's e' nagy masszát sarkából azonnal kifordítja; – Canning csak szabad nyomtatást kért, 's a' Parlamentet oda engedé: 's nekem, az 'Erkölcstudományt engedd csak Barátom bevinnem a' nép szívébe: örök álláspontom fellelém, 's miden más tudományt kiforgatok sarkából; – népeket boldogító theoriás szándékkal felhagyok; mert az Erkölcstudománybul practice merítgeti akkor a' moralis nép a' társasági

<sup>75</sup> SZÉCHENYI, 1831, 222–223.

<sup>76</sup> DESSEWFFY, 1888, 179.

élet legédesb örömeit, nem lévén többé szüksége Hitelre, 's annál kevesebbé Taglalatra" –.<sup>77</sup>

71–86: Dessewffy itt a *Világ* következő, érzékenyen megrajzolt jelentére utal:

Több esztendő előtt Athenében a Theseus templuma oszlopihoz támaszkodva, mély gondolatokba valék merülve, 's midőn a jelen 's jövőndő előlem visszavonula, csak a multban éltem; 's ezen önfeledés sokáig tartott, mert a képzelet legédesb képei varázslának a hajdankor nagy emberei közé – körültem minden a legmélyebb csend 's álomban fekvék, 's egy szép őszi nap vég sugári aranyzák a körüli bérczek ormait. A levegő legtisztább 's balsami volt – – – és bennem milly keser-édes, és remény 's kétség érzelmi gerjedeztek akkor, 's keblemet milly édesen kinzó vágyak tölték bé, azt ki nem magyarázhatom, és azon érzést csak azok ismérhetik, kik hosszas elválás után lelkök ideálját megint feltalálják, 's édeni öröm közt kénytelenek tapasztalni, hogy az egykor értők hiven lángholó szív – – – elhidegült; – vagy azon hazafiak ismérhetik csak, kik hajdan szabad honokbul, mellyet imádnak, a nép vakheve által számkivetve, visszatértökre rabszolgaságban lelik azt! – –

'S ezen eleinte olly édes, később olly kinos álmombul egy fiatal, egészség- 's bájteni görög leány megjelent ébreszte fel! 'S nem fogom fejthetni soha, lelkemen mi villana akkor keresztül, 's milly haloványoknak látszottak a görög remek márvány oszlopi, a báj-fiatalság virító képviselője mellett! – 'S bennem örökre változhatlanul el volt határozva, hogy a mult a halál, jelen 's jövő az élet; 's így az élő embernek nem a multban, hanem a jelen 's jövőndőben van igazi helye.<sup>78</sup>

## [23.] Okoskodás

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Ez jó.”

### *Magyarázatok*

Az okoskodás a *Világ* egyik igen gyakran előforduló szava. E kontextusban 'érvelést' jelent. Példának okáért a *Világ* első előszavában ezt olvashatjuk:

A Hitel hézaghi betöltését 's annak hazánkra illesztését idővel tán más munkámban adandom elő; Gróf Dessewffy József

<sup>77</sup> SZÉCHENYI, 1831, 266–267.

<sup>78</sup> SZÉCHENYI, 1831, 221–222.

helyes gondolatit hosszú okoskodásokkal nem fontolgatandom, mert azok úgy is jó helyen állnak; mind azon számtalan kisebb nyomosságú tárgyakat pedig, melyek a' Taglatban fordulnak elő, 's melyeknek velejét másutt látom fekünni mint Ő, itt előhozni hasztalannak tartom, 's azok józan eligazítását másokra 's az időre bizom; s így helytelen hiedelmi 's állításnak csak azon nagyobbikait veendem elő, melyek hazánk előmenetele vagy további fáradozásim utjában állni látszanak; pedig ezeket is csak töredékek gyanánt, 's nem bilincsező rendszerrel adom elő, mert az első mód kevésb időt kíván – a' miben nem igen bővelkedem – 's gondolkozóknak még is elég világot nyújt; a' másik ellenben tán untatna, engem pedig arra ítélne, hogy egyet többször ne mondjak, midőn némelyeket p. o. Közértelmesség, nemzeti fejlődés, eldarabolt erők egyesülése, Magyarság, – – – – – 's több e' felét annyszor szándékozom ismételni, a' mennyiszor csak lehet; mert azon remény fejében ,elfogadtatom néhány által gondolatimat' szívesen eltűröm a' többség ítéletét, ha engem egy magát szüntelen ismétlő szerzőnek tart is. Rendszeres vázát tehát töredék munkámnak elő nem mutathatom; sőt azt vagyok kénytelen előleg jelenteni, hogy vizsgálatim előmentében sem tartandok kézzel fogható rendet, mert az olly különszinű tárgyak egybekötése, 's egy tárgynak a' másikba folyása miatt lehetetlen, vagy legalább tehetséget felmulja, hanem hogy felvilágosításim majd egyik majd másik ágára lépendek, 's tán csak az egész munka elolvasta után tünend fel némi világban annak említett fő veleje.<sup>79</sup>

## [24.] Az ösvénytörő

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Ez is jó”

### *Magyarázatok*

Dessewffy feltehetően a *Világ* alábbi helyére utal:

Te szép bölcsen engedsz a' nyomatlan 's eddig járatlan úton  
csapást törnöm, 's míg én sokszor torkig esem, bukdozom  
's ugrásimban nem ritkán szinte nyakamat töröm, Te csak  
messzirül ballagva utánam, nézed tévedésimet, hullongási-  
mat 's kárhoztatsz. Menj elől Te, 's törj utat, hol eddig még  
szinte ösvény sem volt, több szerencséd lesz tán mint nekem,  
's bennem hiv követődre találsz. Meg fogom én ismerni be-

---

<sup>79</sup> SZÉCHENYI, 1831, II–IV.

csületes szándékokat, 's bizony, szavaidat nem facsarandom el, 's 'honfaid előtt gyanuszinessé 's gyűlöletessé nem teendlek.<sup>80</sup>

## [25.] A' jobblét

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

Dessewffy és Széchenyi a pénzgazdaság jelentőségének megítélésében nem értettek egyet, s ezt teszi szóvá e költemény is. Dessewffy érvelése inkább épült az ősi alkotmány politikai nyelvére, s azt a felvilágosodás luxuskritikájával kapcsolta össze. (Erről → 11. jegyzetei.) A *Világ* számos helyét idézhetnénk, ahol a jobblét témája e kontextusban felmerül. Csak egy példa álljon itt:

'S bár emelkednék közülünk fel egy Jósue! 's nem hogy a' napot emberi vérontás végett állítsa meg, hanem hogy az emberi jobblét miatt gyorsítsa mind azon számtalan napok leforgását, mellyeket még szegény kis privilegiumink 's egyoldalú szabadságunk képzelete közt élnünk kell! – –<sup>81</sup>

## [26.] Ismét megbarátkozunk

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

### *Magyarázatok*

A Dessewffy–Széchenyi-vita a barátság témakörét is tematizálja. Dessewffy a kritikai diskurzust alapvetően a barátság fogalmkörén belül gondolta el,<sup>82</sup> Széchenyi pedig épp a barátságosság hiányát kéri több helyütt számon.

## [27.] Szív és Velő

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A verset tartalmazza: K<sub>2</sub>

A verset *Pistához* címmel közli: PONORI THEWREWK, 1833: 84.

K<sub>1</sub> és K<sub>2</sub> teljesen azonos.

---

<sup>80</sup> SZÉCHENYI, 1831, XXII.

<sup>81</sup> SZÉCHENYI, 1831, 319.

<sup>82</sup> Erről ld. VADERNA 2009b.

A megjelent változat (a különbségek kiemelésével):

Pistához.

Szívedről tudod azt csak, hogy kis hús-*darabocska*.

Pista! velődrül is, nem tudok én egyebet.

### *Magyarázatok*

A szív és ész vitájáról → 0; 5; 6; 14; 17; 21; 28; 30; 35. E költeményhez kimondottan → a 14. vers jegyzete.

### [28.] A' honni Khérub

#### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot egy ceruzás kéz, egy ismeretlen kéz és a költő keze javította (utóbbi kettő tintával).

A vers megalálható még a K<sub>2</sub>-n. A K<sub>1</sub> saját javításait többnyire tartalmazza a K<sub>2</sub> kézírata, ahol nem, külön jelezzük.

1: tetteid<'> üdvös (c. jav.)

4: adod földnek ezen

6: (K<sub>2</sub> változata másolási hiba, mivel elrontja a verselést. A következő sor egyik szava csúszott fel a másolás során:) jó izü *tiszta* edelnt,

7: honnodnak, 's tiszta

9: (K<sub>2</sub>:) 's *Akademia* töled? az

10: (K<sub>2</sub>:) egy zacskón jára

11: *Irtózat*os Khérub! (D. J. jav.)

15: *És fígefűs levelek közt látván remegőöket érzéd.* (D. J. jav.)

16: *Hogy* se

17: (eredetileg:) *Ám de* legyávázott eszes (D. J. jav. előbb erre:) *Pusztá* legyávázott eszes (D. J. jav. a véglegesre)

22: (K<sub>2</sub>:) a döllyf?!

24: (K<sub>2</sub>:) nagy Jéhova!

26: (K<sub>2</sub>:) markodban<,> meztelen isszonyu

28: (K<sub>2</sub>:) boldog szíve' nyugalma' pörén,

29: éréstéd <át> a

30: (K<sub>2</sub>:) Mennyei fris-levegős láng-teli

32: (K<sub>2</sub>:) A' kapokon<n> ész

33: (K<sub>2</sub>:) a' *göggórság* a'

34: (K<sub>2</sub>:) jöve;

### *Magyarázatok*

A szív és ész vitájáról → 0; 5; 6; 14; 17; 21; 27; 30; 35. E költeményhez kimondottan → a 14. vers jegyzete.

11: *Khérub* – → 0. jegyzetei.

## [29.] A' pillanat

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot egy ismeretlen kéz és a költő saját keze javította (mindkettő tintával).

Cím: A' pillanat.

1: (eredetileg:) néztem, pillantatom undok, (a javítás utáni változat:) néztem, pillanat undok, (mivel a verselés így nem jött ki, a sort emendáltuk)

4: szabad,

7–8: (e két sort D. J. szúrta be, majd egy ismeretlen kéz megerősítette a javítást)

### *Magyarázatok*

3–8: Dessewffy talán a *Világ Előszavának* következő helyét kommentálja:

’Hála az Egeknek, – így örvendék magamban – józan, indulatlan elme-vitások majd eligazítják ’s intézik, mi hasznos, mi káros honunkra; el van vetve a’ hasznos gyümölcsök magva, ’s nevetőbben virul a’ jövőendő.<sup>83</sup>

## [30.] A' tűz-oltóhoz

### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot egy ismeretlen kéz és a költő saját keze javította (mindkettő tintával).

Cím: A' tűz-oltó<hoz>. (D. J. jav.)

4: *Csak* husos (D. J. jav.)

6: lángján hős Arábiában (D. J. jav.)

8: A'kőd

### *Magyarázatok*

Cím: Dessewffy feltehetően a *Világ Ész és szív* című fejezetére utal, ahol Széchenyi az előrettekintő és visszanező gondolkodás különbségét elemzi, egy leégett falu példájára hivatkozik (→22. jegyzetei).<sup>84</sup> A vers szövegében magára az ész és szív vitájára vonatkozó sorok → 0; 5; 6; 14; 17; 21; 27; 28; 35.

---

<sup>83</sup> SZÉCHENYI, 1831, XIV–XV.

<sup>84</sup> SZÉCHENYI, 1831, 294–304.

### [31.] Az ügyetlen vadász

#### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

#### *Magyarázatok*

–

### [32.] Az érdem és a gög

#### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot a költő keze javította tintával.

Cím: (eredetileg:) *A' gög* (D. J. jav. előbb erre:) *A' kény* (majd erre:) *Egy gögös barátomhoz* (végül ő javította a véglegesre is)

1: (D. J. jav. előbb erre:) szokott *kény!* (majd visszajav.)

2: *Egyszer szünj meg már* rontani érdemedet. – (D. J. jav.)

#### *Magyarázatok*

Széchenyi a következő megjegyzést fűzi a *Világ* XXXVI. lapjához:

Egyébiránt: minthogy a' Kritikát másokfeletti önfitogatásnak is tekinthetni 's közönséges sikere az emberi gögnek némi bájos pillanatokot szerzeni, hivei méltalomra ugyan mindig, engedékenységre ritkán érdemesek.<sup>85</sup>

### [33.] Visszatorlás

#### *Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

A kéziratot egy ceruzás kéz és egy ismeretlen (tintával író) kéz javította.

4: bajaink' okait.<?> (c. jav.)

5: inkább kímélni, 's

11: felforgást, valamint *e* felülről,

13: mindég valamint *e* felülről

#### *Magyarázatok*

1–2: Széchenyi alapvetően strukturális tényezőkben látta az ország problémáinak gyökerét, míg Dessewffy a *Taglalat*ban arra figyelmeztetett, hogy a kormány-

---

<sup>85</sup> SZÉCHENYI, 1831, 535.



zat gazdaságpolitikáját is bírálni lehet. A vers további részében Széchenyi radikalizmusát támadja.

**[34.] Ebség**

*Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

*Magyarázatok*

–

**[35.] A' felette ingerlékeny Világdihoz**

*Szövegkritika*

Megjegyzés a vers mellett: „Elmaradhat”

*Magyarázatok*

9: a szív és ész vitájához → 0; 5; 6; 14; 17; 21; 27; 28; 30.

## Rövidítések és irodalomjegyzék

- BARTA  
1996  
Ifj. BARTA János: *Magyarország mezőgazdaságának regenerálódása 1711–1790*. In: *Magyarország agrártörténete*. Szerk. OROSZ István–FÜR Lajos–ROMÁNY Pál. h. n. [Budapest], Mezőgazda, 1996, 33–79.
- BECKER-CANTARINO  
1973  
BECKER-CANTARINO, Bärbel: *Aloys Blumauer and the Literature of Austrian Enlightenment*. Bern, H. Lang, 1973. (German language and literature 90.)
- CHATEAUBRIAND  
1836  
*Oeuvres complètes de M. le Vicomte de CHATEAUBRIAND*. Tome vingt-cinquième. Mélanges historiques. Paris, Pourrat Frères, 1836.
- CLÉMENT  
1998  
CLÉMENT, Jean-Paul: *Chateaubriand. Biographie morale et intellectuelle*. [Paris], Flammarion, [1998]. (Grandes biographies.)
- DESSEWFFY AURÉL ET AL.  
1832  
Gróf DESSEWFFY Aurél, Marczel, és Emíl: *Néhány szó a' közönséghez a' Hitel, Taglalat, és Világ ügyében*. Kassa, Werfer Károly, 1832.
- DESSEWFFY  
1831  
Gróf DESSEWFFY Jó'sef: *A' „Hitel” című munka' Taglalatja*. Kassán, Werfer Károly, 1831.
- 1888  
Gróf Dessewffy József: *Levelei. 1812–1843*. Sajtó alá rend., jegyz. Ferenczy József. Budapest, Méhner Vilmos, 1888.
- EYBL ET AL.  
2007  
*Aloys Blumauer und seine Zeit*. Hrsg. Franz M. EYBL–Johannes FRIMMEL–Wynfrid KRIEGLEDER. Bochum, Winkler, 2007. (Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts 21.)
- FEYÉR  
1970  
FEYÉR Piroska: *Szőlő- és borgazdaságunk történetének alapjai*. Budapest, Akadémiai, 1970.
- 1981  
Feyér Piroska: *A szőlő és bortermelés Magyarországon (1848-ig)*. Budapest, Akadémiai, 1981.
- IVÁNYI-GRÜNWARD  
1930  
IVÁNYI-GRÜNWARD Béla: *Gróf Széchenyi István Hitel című munkája. Történeti bevezetés*. In: Gr SZÉCHENYI István: *Hitel. A Taglalat és a Hitellel foglalkozó kisebb iratok*. Szerk., bev. Dr. Ifj. IVÁNYI-GRÜNWARD Béla. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1930.

(Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István Összes Munkái II.) 3–264.

MAUROIS

2005

MAUROIS, André: *René ou La vie de Chateaubriand*. Paris, Grasset, 2005. (Les cahiers rouges.) (Első megjelenés: 1938.)

OROSZ

1832

Balásfalvi OROSZ József: *Gróf Széchenyi István mint író*. Pozsony, Snischer Károly, 1832.

1996

OROSZ István: *Magyarország mezőgazdasága a feudalizmus alkonyán*. In: *Magyarország agrártörténete*. Szerk. OROSZ István–FÜR Lajos–ROMÁNY Pál. h. n. [Budapest], Mezőgazda, 1996. 81–131.

PECZ

1902–1904

*Ókori Lexikon*. Szerk. PECZ Vilmos. Budapest, Franklin-Társulat, 1902–1904.

PONORI THEWREWK

1833

*Beretválkozótiükör az új magyarok' számára*. Készítette Ponori Thewrewk József. Pozsony, Belnay' Örökösinek betűjével, 1833.

SZÉCHENYI

1830

Gróf SZÉCHENYI István: *Hitel*. Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István' könyvnyomtató-intézete, 1830.

1831

Gróf SZÉCHENYI István: *Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba 's előítélet eligazítására*. Pest, Fűskúti Landerer Nyomtató Intézetében, 1831.

*Toldalék-észrevételek*

1831

*Toldalék-észrevételek Gróf Széchenyi István Hitel című munkájához*. Egy Hazafitul. Kassán, Werfer Károly, 1831.

VADERNA

2009a

VADERNA Gábor: *Gróf Dessewffy József és az alkalmi költészet*. In: *Margonauták. Írások Margócsy István 60. születésnapjára*. Szerk. AMBRUS Judit, BÁRÁNY Tibor, CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, VADERNA Gábor. Munkatárs TESLÁR Ákos. Budapest, rec.iti, 2009. 228–240.

2009b

VADERNA Gábor: *Egy érzékeny barátság természetrajza. Kazinczy Ferenc és gróf Dessewffy József barátságáról*. In: *Leleplezett mellszobor. Nyomozások Kazinczy birtokán*. Szerk. CZIFRA Mariann. Budapest, Gondolat, 2009. 108–145.

2010

VADERNA Gábor: *A Hamvévő filozófiája. A Hitel-vita eszmetörténeti helyéhez*. In: *Századvég*, 55. (2010). (megjelenés alatt)

VERGILIUS  
1977

VERGILIUS *Összes művei*. Ford. LAKATOS István. Budapest, Magyar Helikon, 1977.

VISZOTA  
1935

VISZOTA Gyula: *A kortársak Széchenyi Hiteléről*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 45. (1935). 113–127; 225–240; 337–353.

WEIDHORN  
1970

WEIDHORN, Manfred: *Richard Lovelace*. New York, Twayne, 1970. (Twayne's English Authors 96.)